

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2016

Veronika Růžičková

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra občanské výchovy a filosofie

Život z vlastního pramene
Life from one's own source

Veronika Růžičková

Vedoucí bakalářské práce: Prof. PhDr. Anna Hogenová, CSc.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: Český jazyk a základy společenských věd se zaměřením na vzdělávání

2016

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma: Život z vlastního pramene vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Prohlašuji, že odevzdaná elektronická verze bakalářské práce je identická s její tištěnou podobou. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 8. 12. 2016

.....

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala Prof. PhDr. Anně Hogenové, CSc. za její cenné rady a vstřícnost při vedení mé bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat všem, kteří mne při psaní bakalářské práce podporovali a poskytli mi prostor a čas pro její napsání.

Anotace

Bakalářská práce se vztahuje k člověku jako takovému, k jeho největší možnosti na tomto světě, a to je sebepoznání. Rozebírá souvislosti v celku světa, které jsou na cestě za poznáním a objevením života z vlastního pramene. Text je filosofickým vyjasněním základního pobývání člověka na světě i člověka v dnešní společnosti. Zachycuje problémy našeho praktického a každodenního života v jeho teoreticko-filosofickém náhledu, jak člověka ovlivňují a brání mu v pohybu sebepoznávání. Jedinou možností a nejtěžším úkolem se stává pro člověka bytostné tázání, které ho otevírá k poznání sebe sama, k poznání celku, který nese v sobě a zároveň je jeho součástí. Jde o setkání v tom nejhlubším smyslu, které nám poskytuje filosofie. Setkání člověka se sebou samým, a to je obtížný pohyb, který musí lidská duše sama ze sebe vykonat.

Klíčová slova

člověk, svět v celku, sebepoznání, život z vlastního pramene, smysl filosofie, dialog, tázání

Annotation

The bachelor thesis is relating to a human as such, to his biggest possibility in this world, and that is self-recognition. It analyses contexts in the world as a complex, which are on the path to knowledge and discovery of life from one's own source. The text is philosophical clarification of general human staying in this world and in the contemporary society. It takes problems of our practical and everyday life in its theoretically-philosophical perspective, how these problems affect human being and prevent him from the motion of self-recognition. Substantive asking becomes the only option and the most difficult task for a human by which he is opened to knowing himself and to knowing the complex, which he bears in himself and which is also a part of him. It means the encounter in its deepest meaning offered to us by philosophy. The encounter of a human with himself - and it is a difficult motion, which the human soul must do from itself.

Keywords

Human being, the whole world, self-recognition, life from one's own source, meaning of philosophy, dialogue, asking

Obsah

1. Úvod	1
2. Smysl filosofie pro náš život	3
2.1. Dnešní duch doby a smysl filosofie	3
2.2. Otázky v otevřenosti po bytí	7
2.3. Uvažování o celku.....	11
3. Cesta k vlastnímu prameni	13
3.1. Sebezapomenutost a samozřejmost.....	14
3.2. Poznej sebe sama.....	18
3.3. Počátkování a sebepoznání	22
3.4. Cesta uvlastnění	27
3.5. Jak je to s časem?	29
4. Filosofická výchova.....	31
4.1. Chápání výchovy v soudobé společnosti	32
4.2. Podstatný cíl výchovy	33
4.3. Filosofický dialog.....	36
5. Závěrem	39
6. Seznam použité literatury	41

1. Úvod

V této práci se budeme zabývat problémem lidským a životním, problémem žité filosofie, jak ho pojímá Jan Patočka ve své filosofii, pojetím jeho přirozeného světa a z něj vyplývajícím pojmem „život z vlastního pramene“. První kapitoly vysvětlíme základní pojmy Patočkovy filosofie. Ujasníme si jeho pojetí předmětu a cíle filosofie jako neobjektivní vědy, která podle Patočky je myšlena jinak než ve vědeckém diskurzu. Zachytíme jeho pohlížení na pravdu jako neskrytost, podstatu bytí, která je pravdě blízká, pojetí lidskosti v člověku. Podíváme se na podstatné problémy lidského sebepoznání a starosti o duši, jak ho vykládá Anna Hogenová.

Na základě prostudované literatury chceme dospět k přehlednému vysvětlení a předvedení pojmu „život z vlastního pramene“ k pochopení vlastního světa, k poznání sebe samého a k pravdivému a autentickému životu. Práce je snahou zpřístupnit téma lidského sebepoznání běžnému jazyku, neerudovanému člověku v těchto otázkách života, světa a vlastního bytí. Cílem je otevřít člověka pro jeho otázky, pro otázky, které přicházejí z nejistoty jeho konání a bytí ve světě, aby sám našel své možnosti vlastního rozvrhu, kterým je on sám, čili sám sebe poznal, jakým je.

Tímto tématem se zabývalo mnoho filosofů a vzdělavců, ze kterých tato práce také čerpá. V počátcích stojí velcí filosofové, kteří mají smysl pro člověka a jeho život i společnost, jimiž jsou Platón, Aristoteles a nepochybně Sokratés. Velkou váhu tématu bytí, pramene lidského přikládá filosofický proud fenomenologie, jehož základy položil Edmund Husserl. Svým dílem do fenomenologického diskurzu přispěl i Patočka. Dokázal výstižně pojmut náš lidský život jako svět, který není o nás, ale pro nás. Pravda, která předpokládá porozumění bytí samému, sama dokáže žít právě z našeho pramene. Musíme tedy prvně pochopit, co to znamená bytí a pravda, to považujeme za důležité. V počátcích je povoláno bytí. V počátku jsme schopni se setkat se sebou samými, zahlédnout spáru, kterou jsme připoutáni k naší zemi a ke světu. Bytí se ukazuje právě v těch chvílích, kdy rozumíme sami sobě. Rozpoznáme naše možnosti našeho pravdivého žití, pochopíme, proč jsme na světě a získáme pocit neskutečného štěstí, který se v nás objevuje znovu a znovu jako počátek. Tento úkol budeme rozebírat

po kapitolách z různých možných pohledů, aby se nám ukázal celkový smysl tohoto počínání – úkol se zdá být filosofický, ale považujeme ho také za velmi lidský.

Dalším velkým zdrojem této malé práce je dílo přední české fenomenoložky Anny Hogenové. Knihy *Bytí a rozumění*, *Starost o duši* a *K věci samé* jsou propojením souvislostí filosofických témat pravdy, bytí a člověka s naším každodenním životem a otevřením brány promýšlení této tematiky pro širší veřejnost. Tato práce volí podobný jazyk, který by měl být srozumitelný lidem neseznámeným s tímto životním úkolem a tématem.

V první kapitole se budeme zabývat smyslem filosofie, což bude východiskem této práce i důvodem pro její napsání. Péči o duši nám může otevřít právě filosofie, která chce uvažovat v celku, ne jen částečně v konkrétním vědeckém diskurzu. Podíváme se, zda má smysl filosofie pro nás v dnešní uspěchané a přetechnizované době, kdy máme vše jednoduše na dosah, a smysl je nám podsouván. Tímto nám vyvstane důležitost uvažování v celku, které filosofie klade na poznání nejvyšší a nejlepší pro zachycení vůbec podstaty věcí.

V kapitole druhé se budeme věnovat hlavnímu problému této práce a tím je sebepoznání člověka v jeho podstatném bytí ve světě. Vysvětlíme si souvislosti, ze kterých lidský život vychází a ze kterého pak budeme promýšlet postup, jakým člověk poznává sám sebe, svoji duši. Duše musí nejprve přijít k uvědomění si sebe samé jako toho, co je půdou pro poznávání všeho, tudíž i duše jako takové.

Kapitolu třetí věnujeme tématu filosofické výchově jako podstatné činnosti pro náš úkol. Pochopením smyslu filosofie se dostaneme ke smyslu výchovy jako výchovy člověka k lidskosti, svobodě a také sebepoznání. Zdůvodníme si, proč bychom měli prosazovat takový způsob výchovy na všech školách a nejen tam, ale také aby se filosofická výchova stala důležitou pro samotného člověka, aby ji sám vyhledával a sám ji prováděl.

Vydáváme se tedy cestou filosofování a celý text by měl být sám počat z našeho pramene.

2. Smysl filosofie pro náš život

Tato kapitola se zabývá filosofií jako důležitým přístupem promýšlení světa a člověka, filosofií jako vědou, která je původnější než všechny vědy ostatní, které nám také dávají nějaký pohled na svět, ale pouze částečný. Zamyslíme se nad jejím přínosem pro náš běžný život, jejími specifiky a souvislými pohledy na život v celku. Podrobíme kritice naše myšlení, myšlení dnešního člověka a soudobé společnosti. Pokusíme se v souvislostech vysvětlit, proč je přístup filosofický pro člověka důležitý.

2.1. Dnešní duch doby a smysl filosofie

Patočka píše o své době jako o době, kde metafyzika přestala být pravou naukou o celku, kdy se její smysl vyprázdnil. Pokládá si otázku, jaký je duch jeho doby? Mohli bychom to vztáhnout i na století naše, kdy je to podobné a možná ještě ve větší míře pozorovatelné. Velké množství vědeckých oborů a podoborů, které využívají argumentů metafyzických, jež si nárokují svou pravdu, úplně zatemnilo význam metafyziky i filosofie pro náš život. Objektivnost je jediné, co se dnes požaduje na půdě vědy, a to i humanitních věd, kde to nelze zcela zaručit a vyvstávají pochybnosti o tom, zda tedy vědeckost nevykazující objektivitu je ještě vědou. Filosofie se takto chápat nedá, v tom je její jedinečnost. Zapomíná se, že právě filosofie nám umožnila vznik věd dalších a pojmy jako subjekt, objekt, pravdivost vychází právě z filosofické tradice a práce. Čím víc se specializuje a konkretizuje předmět nějaké vědy, tím menší je její poznání, neuvažuje o celcích.

Myšlení v celku, to nás učí filosofie. Patočka uvádí, že filosofie „je snahou o čistý zrak“. ¹V podstatě božství je pro něj nejvyšší hodnota, a to proto, že je základem všeho bytí. Slovo snaha má podepřít náš autonomní život, ve kterém se snažíme dospět k nějakému námi danému cíli, i když bude ryze teoretický, záleží právě na tom „jak“ k němu docházíme, a toto „jak“ nás přesahuje a přivádí k bytí. To je podle Patočky tvořivý život. Je to cesta, kterou ve svém životě volíme, a je pro nás bytostně potřebná. „Filosofie je tedy uchopena a dokázána činem; neexistuje žádný objektivní důkaz

¹ Patočka, J. *Péče o duši, sv. 1*. Praha: OIKOYMENH, 1996, s. 83.

filosofie, jako jsou objektivní důkazy matematické vědy, jež se netýkají našeho bytí, nemají na ně vliv a jsou na něm závislé.“² Filosofie se odehrává v našich duších, čili Patočkovými slovy řečeno je „filosofie péčí o duši“. To je cílem této práce, probudit v člověku potřebu péče o duši.

S ohledem na naši současnost dnešnímu člověku není dopřáno času ani prostoru, který by mohl věnovat sobě samotnému, mnohdy ani sám člověk vžitý do uspěchané doby nepromýšlí svět takovýmto způsobem – a to je dnešním problémem a potlačováním filosofování. Na výsluní je úspěšnost a výkonnost ve všech sférách života, ženou nás jenom dopředu (ve světle zářné budoucnosti) a odvádí nás od nás samých. Nestíháme vést vnitřní dialog, neumožňuje nám to tak pochopit jeho důležitost – vede k poznání sebe sama, k tomu nejdůležitějšímu poznání, které i Patočka považuje za určující a vyslovuje ve své době pochybnosti o tom, aby člověk neztratil svoji duši. Dodáváme, že na stavu společnosti „člověk poznává strukturu své vlastní duše a jí umožněný celkový pohyb, z nasměrování vlastní duše ke společnému celku má vyplynout přetvoření věcí obecných.“³ Tedy celkové zaměření lidí ve společnosti nás podstatným způsobem ovlivňuje. Velkou úlohu hrají v soudobé společnosti média. Zprávy, informace, které se k nám skrze ně dostávají, vybírají pod tíhou poptávky společnosti a někdy i pod tíhou propagace těch, kteří se neumí prosadit sami. Leckdy jsou to velice nepodstatné věci a tím nás právě mnohdy odvádějí od podstatného vědění. Vidíme to i na způsobu televizní zábavy, která je jednoduchá, dobře propagovaná, protože v ní účinkují „celebrity ze showbyznysu“, ale právě taková z člověka činí jednoduchou, málo vnímavou bytost k druhým lidem a zároveň k sobě samým. Nebo například detektivní seriály, které už ani není možné spočítat, jsou typickým oddychovým žánrem, při kterém je vzbuzováno falešné napětí a bezbřehý zážitek.

Patočkova slova se dnes ve velké míře naplnila. Člověk ztrácí svoji duši. Pod nátlakem technických výtvarků a jejich prosazování ve všech sférách lidského života se společnost a člověk radikálně mění. Ve svém myšlení chudne a nastupuje pouhé mechanické užívání elektronických pomocníků. Pod tíhou lživých a stupidních reklam

² Patočka, J. *Péče o duši*, sv. 2. Praha: OIKOYMENH, 1999, s. 128.

³ Tamtéž, s. 134.

je nenápadně nucen k novým modernostem, které jsou podle nich nezbytné, aby spotřebitel v novém světě obstál a byl považován za moderního člověka. Neustálé sliby slibující zlehčení lidských situací je nucena společnost poslouchat, zařazovat do svého promýšlení modernosti svého života, ať už o tom přemýšlí nebo pouze přijímá a vykonává. Takové nálepky modernosti jsou ovšem falešné, člověka zakrývající ve své podstatě, a člověk v jeho lidskosti se pomalu, ale jistě vytrácí, doba hloupne a z rozumu se stává rozum technický.

Technický rozum není schopný podniknout ani svoji podstatnou reflexi, takže ustává a uzavírá se do sebe. Člověk druhého člověka začíná promýšlet z úplně jiného hlediska než z hlediska svého a to lidského. Stává se pro něj vzdáleným partnerem, který je skrz technický rozum umrtven, je nelidský a tak také je s ním zacházeno. Lze to vysvětlit na příkladu komunikace, která dnes převážně probíhá přes mobilní telefony, nebo častěji v rámci sociálních sítí. Tuto komunikaci bychom nazvali ne živou, jak tomu je při kontaktu tváří v tvář, ve sdíleném okamžiku promluvy. Technická pomůcka se stává prostředníkem pro sdělování a přes kterou neprobíhá lidský kontakt jako je tomu u živé komunikace dvou osob, při které dochází k propojení dvou duší ve stejném naladění na konkrétní „živou věc“, která je probírána, sdílána v živé komunikaci.

Podobné je to u fotografování na cestách. Pokud jsme někde někdy cestovali, mohli jsme si povšimnout, že dnes se cestuje hlavně za dobrodružstvím a abychom pořídili co největší množství fotografií, se kterými se pak můžeme pochlubit přátelům, kde jsme všude byli. Kvantita zase vítězí nad kvalitou. Nestačíme prožít ten moment uchvácení krásou a už se blýskne fotoaparát, abychom zachytili nějaký mrtvý obraz bez významu, a to nám stačí. Zase dochází k umrtvení toho, co nám má jedinečný moment, přicházející nálada přinést – hloubení naší duše. Všechny tyto souvislosti s úžasnými technickými vymoženostmi není čas promýšlet nebo není proč. Pro naše vysvětlení smyslu filosofie je to ale podstatné. Díky filosofickému myšlení můžeme k těmto souvislostem spojeným s naším praktickým životem dojít.

Východiskem nebo možným vydáním se na jinou cestu je pro Patočku „duchovní život, který žije u cíle, je u sebe, nikoliv pouze na cestě“⁴ „Člověk s duší je ten, který má smysl nejen pro druhého v jeho potřebnosti; člověk s duší má též smysl

⁴ Tamtéž, s. 27.

pro podstatné tajemství všech věcí.“⁵ To v nás může otevřít právě filosofie a láska k životu jako takovému. Smyslem filosofie není dávat příkazy pro nějaké konání, ale otevřít v nás jemným pohlížením cosi, co nás vede, a to jsou možnosti, které jsou v nás přednastaveny minulým i budoucím a jsou spojené právě v přítomnosti, z níž dokážeme čerpat krásu, radost i bytí. Objevení vnitřní podstaty je největší dar a potěšení pro člověka. Filosofie je „duchovní pohyb, který záleží v zaujetí nového postoje k věcem, pohyb zároveň volní i myšlenkový, kde to podstatné spočívá v soustředění na tajemství věci.“⁶ Tajemství neznamena nic mystického a dokonce ani neurčitého, je to to nevyřčené, nepopsatelné, co nám dává filosofie, a to je transcendence. Jednoduše řečeno, nehledáme předmět filosofie, ale snažíme se naladit na cestu filosofování, jen tak pochopíme její velký smysl. Na to nestačí odborné publikace či semináře, to je velký podnik samotného člověka. Nikdo jiný to za nás neudělá. „Pohyb filosofický je nezavršený, dokonce díky této nezavršenosti dosahuje filosofie svého předmětu, neboť jej objevuje jedině během cesty.“⁷ Tedy jediné co musíme, je vydržet prodlévat na cestě.

Otázka, kterou si pokládá Patočka: „Není právě zvláštním rysem vši mravní problematiky, že k ní náleží bolest otázky po vlastním životě, po smyslu vlastního bytí, nikoli po povaze zákonů či hodnot v empyreu?“⁸ „Nejdůležitějším úkolem každé filosofie člověka je tedy vyjasnění našeho subjektivního vztahu k „hodnotám“, jejich zákonitostem, cílům, jež snad na jejich podkladě klademe, normám, jež z jejich hlediska snad zavádíme.“⁹ S tímto, ať chceme nebo nechceme, se vypořádává každý člověk. Je vržen do světa, ve kterém se mu nabízí hodnoty, které platí v rodině (které sama uznává a požaduje po všech členech), hodnoty, které platí zákonem ve společnosti a nejprudší střet zažívá člověk, když narazí na hodnoty vyznávané člověkem druhým. Můžou být jiné, pro druhého nemyslitelné a přece existují a také platí. Ale tato platnost nám pravdu nezaručuje. Je nutné si tedy položit otázku, která je nejzákladnější, a to otázku po bytí.

⁵ Tamtéž, s. 28.

⁶ Patočka, J. *Péče o duši, sv. I.* Praha: OIKOYMENH, 1996, s. 103.

⁷ Tamtéž, s. 104.

⁸ Tamtéž, s. 179.

⁹ Tamtéž, s. 180.

2.2. Otázky v otevřenosti po bytí

Musíme si alespoň okrajově vyložit, jak chápeme pojmu bytí a v jakém smyslu s ním v práci budeme zacházet. Člověk jako jsoucnost ve světě, znamená, že je zde na světě mezi věcmi, jsoucím, jako také jsoucí „věc“. Ovšem v běžném jazyce takto o člověku nemluvíme jako o jsoucí věci, poněvadž jsme zde samozřejmě a neklademe si na mysl to, jakým způsobem „jsme“. Věc dnes nicméně chápeme jako materiální jsoucnost. Je tedy potřebné, abychom vyjasnili, proč je důležité si klást otázky po bytí, být pro ně otevřený.

Patočka ve svém spise píše, že my jsme jinak na světě než ostatní věci. Jsme také jsoucnost, ale jsme jsoucnost – nazývá ho podle Heideggera Dasein – které si uvědomuje svoje bytí nebo má tu schopnost, možnost své bytí zahlédnout a zproblematizovat, tematizovat ho jako něco, co k němu podstatně patří a je to jeho výsostnou dispozicí. O Heideggerovi Patočka píše, že „pochopil však toho, komu se zjevy zjevují, lidské jsoucnost, jako jsoucnost zcela zvláštní stavby, lišící se od všeho ostatního tím, že rozumí bytí, a to tím, že se k bytí vztahuje, chová se k němu (že je tímto vztahem). Pouze tak může dojít k tomu, že je „otevřeno“ pro jsoucnost (jemuž bytí náleží). To neznamena, že by jsoucnost nějak zobrazovalo nebo odráželo, nýbrž výkonem jeho porozumění bytí je, že jsoucnost se mu samo od sebe ukazuje jako to, co jest. Člověk ve své podstatě je tato otevřenost a nic jiného.“¹⁰

To jej odlišuje podstatně od ostatního jsoucna. Například dnes se často stává, že zvíře bývá povýšeno nad člověka tím, že je to nemá tvář, neschopná se bránit proti člověku a že člověk ho svými potřebami znásilňuje a využívá. Je tedy vyvinuta obrovská snaha ze všech stran, jak ukázat člověka v jeho brutalitě a slabosti, že je takových věcí schopen, a takto je potom vnímán na stejné úrovni jako zvíře, že člověk a zvíře jsou si podobní a že člověk tak nemá právo nebo by neměl s ním tak zacházet. Samozřejmě nezastáváme názor, že týrání zvířat a jeho násilné množení v „nelidských podmínkách“ je dobré. A už i tímto spojením „nelidské podmínky“ se dostáváme k problému. Ano, zvíře je více než pouhá věc, například stůl, který sám nevykonává pohyb ani se nevztahuje k dalším věcem. Zvíře naopak má nějaký vztah k okolí, cítí

¹⁰ Patočka, J. *Péče o duši*, sv. 3. Praha: OIKOYMENH, 2002, s. 18.

hlad, neklid i bolest, to vše vychází ale z jeho přirozených pudů, zvíře ale není schopno reflektovat samo sebe, není schopno zachytit svoji podstatu a už vůbec není schopné transcendence. Teprve kdybychom si odpověděli na tyto charakterní znaky kladně, mohli bychom ho srovnávat s člověkem. Ale zvíře není víc jak člověk. Nelze přeci lidskou bytost stavět vedle zvířete a udělat z nich totožná jsoucna. Tady by bylo možné si položit otázku, jak by svět vypadal, kdyby tady nebyl člověk, ale pouze zvířata? Byl by to pořád svět? Bylo by zvíře tou půdou, kterému by se zjevovala ostatní jsoucna? A která ostatní jsoucna by tu byla? Nebudeme odpovídat, ponecháme pouze tuto otázku v nás hloubit myšlenky a otázky z ní rezonující.

Dasein je odlišeno tím, že svému bytí rozumí a skrze to své bytí rozumí dalšímu jsoucímu. „Člověk je bytostí, které se zjevuje svět.“¹¹ „Fenomén ve vlastním smyslu slova, to, že se něco ukazuje, je možný jenom tím, že existuje jsoucno, takové jako Dasein, v němž se odbývá proces ontologické diference, tzn. transcensus, přechod, překročení od jsoucna k bytí.“¹²

My nějak cítíme, že ubližovat živým bytostem ať už člověku nebo zvířeti, není správné, ale přece život lidský a život zvířete není to samé. Dasein neboli pobyt je výjimečný právě v té transcendenci, umožňuje mu zažívat nekonečnost svého bytí ve své konečnosti, radost z poznání světa a svého pramene, rozumí tomu, co to znamená být. Lidský život je neskutečně cenný a obdivuhodný, člověk má duši a lidská duše má možnost vztáhnou se buď k dobrému, nebo k opaku. Zvíře na výběr nemá. Koná v zájmu svých momentálních potřeb, není schopno říct, že naproti němu stojí člověk. V tom jsme také výjimečně odlišní, v tom, že máme řeč. Jak říká Heidegger „řeč je domovem bytí“. Na řeči poznáme, jak člověk myslí, jak je ve vztahu k sobě samotnému a k ostatním, že je schopný se ke jsoucnu vztahovat a reflektovat svět v jeho souvislostech. Pro poznání našeho pramene je tedy důležité si toto sám v sobě uvědomit a snažit se být otevřený pro takové otázky. „Privilegium lidské bytosti je v tom, že ve svém pohybu se vnitřně vztahuje sama k sobě, kdežto ostatní věci jsou vůči sobě samým lhostejné. Tohle

¹¹ Patočka, J. *Péče o duši*, sv. 2. Praha: OIKOYMENH, 1999, s. 233

¹² Tamtéž, s. 303.

je zvláštnost lidské bytosti a z tohoto důvodu se mohlo říci, že lidská bytost jest víc než-li ostatní.“¹³

V dnešním světě přehlceném jsoucím, je těžké si položit otázku po bytí. Pro mnohé lidi je to totéž, přičítají jim stejný smysl nebo je neumí rozeznat, ale není tomu tak. Proto má dnešní člověk problém se svojí existencí – která tíhne k materiálním možnostem ve světě. Matérii, počitatelné zážitky, to jediné považujeme za jisté a potřebné k životu, abychom se uživili, najedli, oblékli a dopřáli si nějaký luxus navíc, co se nám nabízí v takové společnosti, která uznává úspěchy viditelné a měřitelné počtem peněz. Pomalu se tak ani mezi množstvím jsoucího, věci nevyznáme a toužíme hlavně po materiálním blahobytu, zajištěnosti. V takovém ovzduší není pro člověka, který je přemýšlivý, pro někoho zasněný ve svém světě, který chce něco víc než jen každodenní obstarávání svých potřeb a tužeb, místo. Neuvědomujeme si, že nás vnitřní prožívaný život nemusí být vztažen na věci okolo nás, ale vztáhnout se můžeme k tomu, co je v nás. To je strašně důležité. Pozapomínáme na to hlavní – bytí – bez jeho pochopení se nemůže pochopit ani člověk sám, natož dojít ke svému prameni. Poznat své možnosti a lidskost, pocítit svoji podstatu, své bytí. Je potřeba vydržet u otázky po bytí, nechat k sobě pustit tyto otázky a uvidět. Přes to všechno, lidé používají význam slova bytí v různých tvarech – jsem, budu, byl jsem – a proto je tak těžké si položit otázku po bytí, protože je to pro nás samozřejmostí a tím nejbližším.

Vysvětlíme si rozdíly mezi různými způsoby, jak můžeme být na světě. Patočka hovoří o člověku, který není sám sebou. Je na světě takovým způsobem, který je mu určen pravidly rodinnými, společenskými, různými předsudky i hodnotami. Je zakotven do své každodennosti práce a života, ničím nevyniká, snaží se zapadnout mezi ostatní tzv. jakkolivky. Jakkolivěk je člověk, který žije samozřejmým způsobem života, který je lehce rozpoznatelný pro ostatní. Patočka říká, že takto žijeme všichni původně na světě jako odcizené bytosti, žijeme pro druhé a ne pro sebe. Toto bytí „na světě“ může mít ale jinou podobu. Slovo „na“ chápeme jako prostorovou předložku pro určení polohy, místa, kde se nacházíme. Zaujímáme nějaké místo, to k životu opravdu patří, ale „jinak, než se na první pohled zdá: život totiž celou svou povahou „umísťuje“. Chápejme, že právě

¹³ Tamtéž, s. 326.

kvůli životu je zde vůbec chápání místa, „blízkosti i vzdálenosti. „Toto jsou určení životní, určení vztahu k věcem“, jak píše Patočka¹⁴. Pochopení vztahu, takovými způsobem se nám dává v porozumění. Porozumění úzce souvisí s naší náladou, s naším naladěním. Jsme buď otevřeni, nebo uzavřeni pro nějaké možnosti, které jsou nám nabízeny např. při práci nebo zábavě. Dá se říct, že do jaké polohy jsme postaveni, uvrženi, tak z toho vzchází naše porozumění vlastním možnostem.

„Možnosti jsou vždy v rozvrhu, který není před námi, nýbrž kterým sami jsme.“ Máme tedy dva druhy porozumění, dva různé rozvrhy: „ze světa a jeho příležitostí a ze sebe sama.“ První rozvrh značí právě tu každodennost, zapomenutost na otázku proč. Kdežto rozvrh druhý se soustředí na otázku „k čemu“ a „proč“ – „rozvrh pravého žití, který umožňuje vztah k bytí, k tomu v nás, co umožňuje každou pravdu a jasnost.“¹⁵ A z takového porozumění svého místa ve světě k nám přicházejí otázky, které se týkají smyslu našeho života, k čemu jsem zde na světě a proč vůbec. Těmito pravdivými otázkami, které z nás vzcházejí, rodí se v nás, se dostáváme k bytí.

Patočka se zamýšlí nad výměrem Platonovým, že „duše je to, co sebou samým pohybuje“. Pokouší se porozumět z těch výše vymezených možností, jak člověk může existovat, vlastně jaký způsob být na světě volíme. „Člověk vždycky buď je ve stavu upadlosti, ve stavu, abychom tak řekli, nepravého bytí, anebo v takovém rozmachu a vzepětí k tomu, co by se dalo také označit slovem bytí pravé, pravý způsob vlastní existence, a že tento dvojí způsob, tato dvojí základní možnost, v které člověk existuje, závisí na něm samotném, že sám se určuje k tomu, být v jednom nebo v druhém.“¹⁶ Zde opět vidíme, že nárokovat si nějaký způsob života závisí na člověku samém, na volbě jeho duše, ke kterému bytí se přimkne. Dnes okolo sebe nevidíme moc pravdivých lidí žijících v tom druhém způsobu označeném „pravé bytí.“ Pokud se ale s nějakým takovým člověkem setkáme, můžeme cítit určité cosi, co z takového člověka a jeho aktivit vyzařuje, to je ta pravdivost – dokáže nás zasáhnout takovým způsobem, který nás může poznamenat na celý život. Probudí v nás touhu, zvědavost, víru, která nás nutí přijít k tomu „pravému“, dobrému životu. Donutí nás přemýšlet o životě jiným způsobem, svobodně, protože on sám se cítí být svobodný, volný ke svému. Co přináší

¹⁴ Patočka, J. *Péče o duši, sv. 1*. Praha: OIKOYMENH, s. 200.

¹⁵ Tamtéž, s. 202.

¹⁶ Patočka, J. *Péče o duši, sv. 2*. Praha: OIKOYMENH, s. 62.

svobodu, přináší i štěstí a my máme tu možnost povolát tu svobodu k sobě způsobem našeho života, naší vlastní volbou, jsme svobodní ke svobodě. Příkladem uvedeme, že „Masaryk byl a zůstává zdrojem víry v sebe sama. Jeho síla je jiná než Nietzscheova, není to síla prorážecí, jež se vždy nevyhnutelně tímto počínáním stravuje, je to síla nezničitelná. Doutná v každém z nás a hoří v opravdových lidech, jejichž opravdovost je podepřena troufalostí, která předčí všechny další – troufalosti žít ze svědomí. Z pramene, jemuž jsou věrní.“¹⁷

Opět se dostáváme k našemu hlavnímu tématu životu z vlastního pramene, ukazujícím se v jiných souvislostech, ve svobodné volbě vlastní životní cesty. Odvaha se na takovou cestu vydat, je dnes neobvyklá a bohužel mnohdy nelehká, jelikož žijeme v určujícím rámci společnosti, jež nám předepisuje téměř celý život. Je těžké tomuto odporovat. Náš život si nárokují nejenom společenská, ekonomická pravidla, ale mnohdy jsme uvázáni naším rodinným zázemím, které nám neposkytuje onu svobodu pro naše vlastní počínání. Mladý člověk musí plnit přání rodiny stát se tím, čím ona chce, z důvodů finančních nebo neuspokojených snů ze strany rodičů. Takovýto člověk potom žije z podsunutého, ne z vlastního, a bývá v životě ne šťastný. Potom by měla nastoupit na pomoc výchova ve škole, která si má za cíl klást právě to otevření člověka k vlastnímu konání, k vlastnímu pohybu ze sebe, k pohybu vlastní duše. Výchově spočívající na filosofickém základu věnujeme vlastní kapitolu dále.

2.3. Uvažování o celku

Dalším podstatným rysem filosofie je, že nám poskytuje půdu k uvažování o celku. Jak už jsme si vyložili, filosofie není vědou v objektivním smyslu, která má předmět k popisu, předem předepsané metodologie, jak se dobrat k cíli. Filosofie sama je uvažování o celku jsoucna, v celkových souvislostech světa. Svůj cíl má v sobě samé, v proudu filosofování lidské duše. A právě lidská duše je klíčem k odkrytí tohoto celku, skrze ni je umožněno zjevování fenoménů. Celek nám není dán před oči jako nějaká věc,

¹⁷ Sláma, B. (ed.). *Tomáš G. Masaryk, neomodernismus a Charta 2012*. In: Hogenová, A. *Masaryk*. Praha: Ateliér Sláma, 2012, s. 15.

celek totiž nemá okraje, aby se nám vyjevil jako nějaké jsoučno, nýbrž celek se musí ukázat uvnitř duše samé, jako nahlédnutí a porozumění světu. „Nesmírně důležité je vědět o celku bez marga, jehož jsme součástí, ale jenž může být celý pojat naším myšlením v napětí bytostného tázání. Tento úkol „mít celek bez marga v našem duchu“, to je cíl výchovy a vzdělávání. Tomu říkali staří „arete“, a ta není žádnou privátní ctností, je to schopnost mít v každé konkrétní situaci celek v sobě. Být „pastýřem“ tohoto celku bez marga je asi lidský úděl a lidská funkce v našem kosmickém řádu.“¹⁸ Člověk je opravdu úžasný v tom, že se v něm zračí vše, jen k tomu musí být probuzen výchovou – paideia. To je takový pohyb, který může být vyvolán zhlédnutím nějakého obrazu, procházkou krajinou, trávením času s milovaným člověkem, kdy člověk je jakoby tou situací, okamžikem přepaden a stojí v tichu, cítí zvláštní napětí, otázky k němu přicházejí, vede vážný rozhovor se svojí duší, vypořádává se s touto naléhavou situací. Přichází k sobě samému, přimkne se k celku a z tohoto celku také čerpá dobro pro svůj život. „Umožní to člověku distanci od druhých, od věcí i od sebe sama. Jedině pak je možné autentické porozumění celku světa.“¹⁹

V dnešní době se nám pomalu tento přístup k celku vytrácí. Připomeňme, že se spíše díváme na jednotlivosti. Buď ve vědách se vytrhne nějaký předmět ze svého přirozeného kontextu a je mechanicky popisován, nebo vidíme to i v politickém životě, kdy místo nás rozhodují politici, kteří nemají hlubší porozumění své práce, nechápou, že jsou daleko více odpovědní, než jak tomu sami chápou. Nestací promyšlet pouze ve svém oboru o věci samostatně, nýbrž je zapotřebí věc myslet ve vztahu k ostatním. Stejně tak je tomu při promyšlení člověka. Dnes se už neptáme „Kdo“ je člověk, ale „Co“ je člověk. Proměnil se nám skrze zavedený systém na pouhou věc, která je umrtvena všemi odbornými popisy, a co by měl a co by neměl. Zvláštní je, že málokdo se nad tímto naším světem zamyslí. Jak se to stalo, že je nám to jedno, jak žijeme a v čem? Tato otázka v nás vyvolává tísnivý pocit bezmoci. Vidíme kolem sebe lidi, kteří jsou zanořeni do rozvrhu ekonomického světa řízeného omezeným myšlením politiků, plní svůj každodenní rozvrh života, který je neustále se opakující. Ale svět je mnohem bohatší, náš prožívaný svět může být nekonečný, ale k tomu je zapotřebí změnit své

¹⁸ Hogenová, A. *Starost o duši*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2009, s. 86.

¹⁹ Tamtéž, s. 80.

myšlení, nebrat tento způsob života jako samozřejmý a jediný. „Předurčenost toho, co nás obklopuje, co se nám dává z bytí samého, to je zdroj klamu našeho vztahu ke světu jako k celku.“²⁰ Musíme vystoupit z toho předem určeného vztahu, jak to vidíme kolem sebe a přimknout se ke svému pravdivému bytí. Uvědomme si, že „naše vzdělání je založeno na vhledu. Celá Evropa je založena na vhledu a nikoli na předem platných a daných systémech ekonomického či politického charakteru. Problém nejvyššího kalibru však spočívá v tom, že normální není člověk tohoto vhledu schopen, protože je pohlcen těmito předem platnými systémy tak mocně, že z nich nevybředne. Potřebuje otřes, impetus. A to má zařizovat vzdělání.“²¹

Je tedy potřeba vnímat i člověka v jeho celku. V jeho celkovostní podstatné bytosti, která se nám ukáže právě v jeho bytostných otázkách, v jeho způsobu bytí a pravdivém vztahu ke světu a k sobě. Filosofie nám umožňuje takovéto uvažování o celcích, myšlení o celku. V následující kapitole se pokusíme vyložit původní vztah člověka ke světu, vztah samozřejmý a poté vztah, o který nám v této práci jde, a to vztah otevřený k poznání. „Toho jsme schopni tenkrát, když filosofujeme, když se totiž takříkajíc otevřeme pro celkový rozvrh universa, k němuž je naše mysl uschopněna. My rozumíme celku všech věcí, ne sice v detailu a ne všem věcem jednotlivě, ale nějak rozumíme; víme, že jsem na světě, víme, že svět je jistým způsobem uspořádaný celek – to všechno víme. A na základě toho můžeme pronikat dál, můžeme pronikat do větší hloubky. Tohle je něco, co patří k naší bytosti vnitřně a podstatně. To patří jenom k nám, právě proto tam, kde rozumíme sobě samým ve svém jádře, nesmí tohle chybět. A proto lidské štěstí v podstatném smyslu nemůže tuhle stránku otevřenosti člověka pro svoje nejvlastnější jádro postrádat.“²²

3. Cesta k vlastnímu prameni

V následujících kapitolách se pokusíme nahlédnout náš základní problém, problém poznání vlastního pramene v člověku samotným člověkem. Ukážeme

²⁰ Tamtéž, s. 48.

²¹ Tamtéž, s. 80.

²² Patočka, J. *Péče o duši*, sv. 2. Praha: OIKOYMENH, 1999, s. 339.

souvislost sebezpoznání s postojem sebezapomenutosti a samozřejmosti jako našeho základního přirozeného chápání světa. Poznat sebe samého je těžké, protože tento výkon musíme vykonat sami a tím samozřejmým postojem sami sobě překážíme. Musíme se pokusit pochopit důležitost sebezpoznání pro naše životy, pro naše chápání světa jako celku. Pokud pochopíme, co člověka zakládá, že v člověku, v jeho duši je obsáhlý celý svět, dokážeme se lépe vyrovnávat s každodenním nutným životem, ve kterém žijeme, dokážeme se daleko více radovat z obyčejných věcí, ze západu slunce znovu a znovu, z krásné panenské přírody, která nás obklopuje, z druhého člověka a hlavně ze sebe samých, pokud právě nalezneme vlastní pramen, který nás zakládá a budeme z tohoto pramene co nejvíce žít. Život z vlastního pramene je ten nejpodstatnější pro člověka.

3.1. Sebezapomenutost a samozřejmost

Již jsme postupně a důkladně rozebrali možnosti, jakým člověk může pobývat na světě, ke kterému způsobu pohybu se přikloní a vůbec který je mu umožněn z jeho vlastního. Pro poznání vlastního pramene klademe na první místo způsob, kterým lidská duše přijala na sebe úkol stát se tím, čím skutečně je, ve své vlastní potencialitě rozvinuté, ze své bytostné podstaty a zakotvení v celkovém smyslu svého života. V takovém pobývání na světě lze uvidět celkový styl života, ve kterém spatříme utříděné hodnoty a vlastní příkazy, celkovostní náhled na život a jeho cíl, jeho úspěšnosti i neúspěšnosti a vůbec zda je pobýváním šťastným.

Způsob druhý můžeme označit za samozřejmě pobývání na světě, bez otázek, s předporozuměním toho, co je zde a čím my jsme. Tito lidé jsou vedeni bezmeznou žádostivostí, která nikterak neukotvuje, nýbrž odvádí od podstatného a podstatné zakrývá. Projevem jsou slasti a strasti, které určují všechno konání a za kterými se neustále musí člověk hnát, aby byl na chvíli šťastný, tento pocit je v tomto způsobu prchlivý a nepravdivý. Je to takový člověk, který žije z podsunutých jistot, kterých je mnoho a pokládá je za pravdu, za několik pravd.

Takový způsob pobývání Patočka shrnuje těmito slovy: „Původní sebe-rozvrhování člověka je zaměřeno na jednoduchý život, probíhající v samozřejmosti akceptovaného smyslu, obsaženého v tradičním životním způsobu, bez otřesu, bez

tušení jiné možnosti; tento jednoduchý život, probíhající v samozřejmosti akceptovaného smyslu – je přijat, schválen ve své konečnosti a námaze jako to, co je člověku určeno a co se pro něj hodí, a je z toho vyvozena též velká praktická konsekvence: lidský svět je svět práce.“²³

Samozřejmost je v tom, že člověk ví dřív, než se má. Neptá se, proč dělá to, co dělá, v jakém smyslu vede svůj život, k jakému cíli. Ve škole se naučí psát, číst, počítat, vyučí se v nějakém oboru, následně vrůstá do společnosti pravidel a příkazů, přebírá na sebe společenské role, ale jaké možnosti mu z toho všeho život sám přináší, to už nepromýšlí. Je schopný využívat naučené znalosti ve svoji práci, pro svůj prospěch, aby se zajistil a opatřil základní lidské potřeby. Nic navíc nechce a ani nemůže chtít, protože o tom neví, a v tom je vidět i určitý úpadek společnosti, ať už v projevech politických, ve vzdělání, i v uměleckém duchu. Takový člověk se netáže po podstatném. Abychom si mohli klást právě bytostné otázky, tak musíme začít prvním metafyzickým úkolem: pokusit se vyvrátit „sebejistotu v sobě zavřené, do sebe zarostlé předmětnosti.“²⁴ Takovýto způsob pohybu uváděli do chodu mnozí filosofové, ale nazývali to jiným jménem. Příkladem byla metodická skepse u Descarta nebo fenomenologická redukce u Husserla.

Patočka tuto souvislost vystihuje těmito slovy: „Filosof je odlišný tím, že mu svět není samozřejmý. My všichni žijeme ve světě, který je nám dán, který je nám otevřen a který bereme jako skutečnost. Ta skutečnost je něco takového, co je prostě zde a bereme to s naprostou samozřejmostí jako jistou základnu, na níž se bez nesnází pohybujeme. Náš život na světě je přece taky taková samozřejmost. Všem svým reakcím jsme se naučili, všechny předměty kolem sebe jsme se naučili jmenovat na základě jazyka, který jsme přijali, všechny svoje názory máme z tradice, všechny svoje myšlenky máme ze školy: takže všechno je nám takříkajíc předepsáno a tam, kde projevujeme trošku té své iniciativy, tam se také přidržujeme něčeho, co je nám jasné a samozřejmé. A většinou, když nás nepotká nějaká velká nesnáz a nepříjemnost, tak s tím

²³ Patočka, J. *Péče o duši*, sv. 3. Praha: OIKOYMENH, 2002, s. 30.

²⁴ Patočka, J. *Péče o duši*, sv. 2. Praha: OIKOYMENH, 1999, s. 72.

vystačíme, tak se život takhle přejetý nesetkává se žádnými překážkami.“²⁵

Sebezapomenutost je postoj, který je běžný v našem životě, ve kterém jsme původně všichni. Člověk ještě nezačal svůj život promýšlet a už všechno ví. Je to zjevné v celkovém pohledu na chod společnosti, který se snaží hnát za výkony. Výkon je hnací motor pro veškeré oblasti lidského života. V práci, mezi přáteli, i v rodině se posuzuje člověk podle toho, jakým způsobem je výkonný a tím pádem uznávaný ve společnosti. Nezáleží už na lidskosti v člověku, která musí být pěstována. To co dělá, nepotřebuje vědět a chápat. Člověk nemyslí svět a život jako problém, je mu už předem skryt a zakryt, právě že je předem pochopen jako něco samozřejmého, něco jako normálnost, zablokovává mu jakýkoliv pohyb myšlení. V tomto postoji chybí jakýkoliv údiv nad pobytem ve světě, nad svoji prací, nad svým životem v celku. Přijímá věci jako něco co je, ale chybí nějaké jejich zdůvodnění. Není kladen nárok na prosvětlení světa v celku, panuje tu samozřejmost vědění, které máme ustanovené v různých etických, normativních kodexech, tak je přijímáme a více nepromýšlíme, zda dávají smysl a jsou pro nás určující. V takové samozřejmosti panuje sebezakrytost, člověk na sebe zapomíná a pravda je skrytá.

Pokud přemýšlíme o oblasti životní praxe, myslíme tím denní práci, docházení do zaměstnání, předměty, se kterými se setkáváme každodenně a stávají se součástí naší rituální činnosti nebo nečinnosti. Tyto „předměty“ jsou silně zakořeněné v našem normálním pobytu, jsou pro nás „přístupné a samozřejmé jen v našich lidských potřebách, požadavcích, nárocích a funkcích.“²⁶ Neplatí tak samy o sobě, nepoznáváme věci samé, ale smysl jsme jim dali předem a znovu není třeba o nich přemýšlet. „Zde se nesetkáváme se skutečností o sobě, dokud se neprobouzí neuspokojení, neklid a odpor.“²⁷ Momenty spojené odporem nebo s nesmyslností konání, dění, chápání jsoucnosti nám dávají pocit vyprázdňenosti, nicoty. V takových chvílích tápeme po smyslu – vyjeví se nám prázdnota věcí, neseme tíhu utrpení, protože se nám hroutí zaběhnuté, samozřejmé, pro nás platící a pak se nám můžou ukázat způsoby, jakými hodnotíme předmětnost – „opozicí vůči pravému jsoucnu.“

²⁵ Patočka, J. *Péče o duši*, sv. 3. Praha: OIKOYMENH, 2002, s. 357.

²⁶ Patočka, J. *Péče o duši*, sv. 1. Praha: OIKOYMENH, 1996, s. 229.

²⁷ Tamtéž, s. 229.

Problémem se nám zdá být i dnešní působení médií, fungování ekonomického trhu. Jeho producenti a propagátoři nám brání a je pro ně nežádoucí, aby člověk v sobě duši objevil. Protože bychom začali přemýšlet jinak, to se jim nehodí. Potřebují mít stále zvyšující se poptávku po nesmyslných produktech, udržovat přízeň svých diváků skrze stupidní pořady a množící se nekonečné seriály, které mají sloužit k vytržení ze všednosti nebo k oddychu – ale za jakou cenu? Za cenu toho, že člověku tak zakrývá jeho podstatnou možnost – totiž být na světě v plném smyslu. Pobývat na světě plnohodnotně, probuzeně, v lidském štěstí a pravé trvalé radosti. Proč rádia hrají dokola ty samé písničky a učí tak lidi jednostrannosti? Na světě je vyprodukovaných množství skladeb, které opravdu člověka chytí takzvaně za srdce, jejich upřímností, smyslem, tím vším může člověk prožít umělecký zážitek, který prohlubuje citlivější vnímání člověka ke světu i k sobě samým. Stejně tak umělecké vyjádření v obrazech, knihách i sportovních výkonech, které chápeme podstatně jinak, než je to viděno v televizních vysíláních. Neznamená, že soutěž v mistrovství České republiky nebo mistrovství světa z člověka udělá mistra na celý život, vždyť to je nesmysl. Vnější ocenění přece jsou jenom zbytečné a nicneříkající nálepky, které pro vnímavou a podstatně chápající lidskou bytost nemohou znamenat dokonání svého cíle, neděláme to, co nás baví, pro druhé a ocenění od nějakých organizací. To není pravá podstata lidského úspěchu, ale pozlátko, které se dnes ve společnosti prosazuje a uznává. Vždyť člověk, kterého naplňuje například tanec, nemusí se ukazovat ostatním, ale přitom je na světě v tom nejplnějším smyslu, jaký může prožít. To se nedá nikomu lehce vysvětlit, nikomu prokázat nějakým diplomem či vnějším ohodnocením, to je tajemství člověka, držet si to své ve skromnosti a pokoře, věnovat se tomu jako svému životnímu cíli, mít ho na cestě životem. To nám zajistí trvalé štěstí, ke kterému se v počátku můžeme navracet. To jest znovu a znovu prožívat smysl svého života. Není to nic abstraktního, ani z toho důvodu, že se to nedá popsat. Naše duše není předmětem, jak s ní pracují média a ekonomické pojetí světa. V naší duši se ukrývá víc, celkový smysl světa, toho jak na světě jsme, proč tu jsme, smrt, které se není třeba bát, protože k nám bytostně patří a zakládá nás v naší konečnosti, ale přece jen skrze ni si můžeme uvědomit naši nesmrtelnost. Nesmrtelnost duše je něco nepředstavitelného, ale uvědoměním si toho, můžeme být více a stupňovat naše bytí. Tato ne-možnost lidské pravdivosti v tomto světě nám přináší akorát neklid, stres, nevědomí si svého života jako života pro sebe,

jako prostor pro naše naplnění, náš výkon.

Na druhou stranu pokud dnes člověk dospěje k zasazení svého života do smyslu, stále se cítí být neklidný v duši. Má jiné chápání světa, než je přijímáno, cítí se být osamělý ve svém světě i přesto, že se našel. Tento pocit musí neustále překonávat, bojovat s ním, ale nesmí se vzdát a klesnout zpět do uzavřenosti a jednotnosti myšlení. Představme si, že by to vzdal každý, to by došlo k takovému úpadku, že by se ze světa vytratila všechna lidskost, svoboda a vůbec člověk v jeho podstatě.

Jak vystoupíme z té samozřejmosti našeho světa? Patočka mluví o zkušenostech, které pro nás mají hlubší smysl, jsou to ty druhotné zkušenosti, které nabýváme za života. Jsou to „zkušenosti v jistém smyslu hluboké, to jsou zkušenosti, které ukazují něco takového jako zvláštnost, divnost naší situace, toho, že vůbec jsem a že je svět; že to není samozřejmé, že to je něco jako úžasný div, že se nám ukazují věci a že my sami jsme mezi nimi. My se divíme: divit se znamená nepřijímat nic jako samozřejmost, zůstat stát, zastavit se, nejít dál svou cestou, nefungovat.“²⁸ Takovýto způsob života přijímá jeho problematičnost. A takovýto způsob jediné je podloží, jakým člověk může poznat sám sebe.

3.2. Poznej sebe sama

Musíme si uvědomit, že „péče o duši se vůbec děje tázajícím se myšlením. Toto tázající se myšlení má formu zkoumajícího rozhovoru, který je sice obvykle rozdělen mezi dvě osoby, ale může probíhat i uvnitř duše samé.“²⁹ Rozhovor člověka se sebou samým je velmi podstatný. Musí se přesvědčit, že se dá žít i jinak, než je zvyklý. Že to, co bezmyšlenkovitě přijal, nemusí být pro něj to správné. Musí si svůj život učinit problémem, aby byl otevřený pro poznání a podstatné otázky. „Poznáváme, protože pečujeme o duši. Péče o duši odemyká bytí duše samé; duši můžeme rozumět, její podstatu pochopit a uvidět jen tehdy, když o ni pečujeme. Filosofie je péčí o duši v její

²⁸ Patočka, J. *Péče o duši*, sv. 3. Praha: OIKOYMENH, 2002, s. 359.

²⁹ Patočka, J. *Péče o duši*, sv. 2. Praha: OIKOYMENH, 1999, s. 126.

vlastní podstatě a v jejím živlu.“³⁰ Chceme dosáhnout takové duše, „jež si sebe samu uvědomila ve vědění nevědění, duše, jež sebe samu utváří, zakusila bytí: je statečná v sebeproblematizování, moudrá ve vědění nevědění jakožto zkoumání, zdrženlivá a disciplinovaná, jelikož svému myšlenkovému konání podřizuje všechny ostatní životní záležitosti, a spravedlivá, jelikož činí to, co jí přísluší, co je pro ni závazné, jen svou povinnost, nevypíná se.“³¹ Nejtěžší rozhovor je ten, který vedeme sami se sebou, ale jen tento dialog vede k pravdě. V podstatě vše, co děláme, můžeme ve filosofii nazvat rozhovorem – pokud jsme zamilovaní nebo podnikáme náročnou túru v přírodě, také tanec je rozhovorem. Tato cesta k našemu prameni je nejobtížnější cesta v životě.

Člověk sám se musí odvážit vystoupit ze sebeklamu, svého známého „bezpečného prostředí“, poodstoupit od svého dosavadního života a pojmout ho celkově. Začít se zajímat o svoje okolí, klást si otázky, které ho probouzí k pravému poznání. Zažít pocit údivu nad něčím samozřejmým, které se pak pro něj stane podstatným pocitem a vydá se na cestu problematizování svého života. Člověk se musí stát sám sobě problémem, aby započal cestu ke svému prameni, sám k sobě, a k tomu je zapotřebí takové odvahy, která „ve vlastním smyslu není odvaha zaměřená směrem ven, nýbrž ochota přezkoumávat sám sebe a bdít nad sebou samým.“³²

Člověk, který chce poznat, pochopit nebo lépe pocítit svůj pramen, musí být pravdivý a žít podle pravdy. Musí pocítit své bytí stejně jako člověk své lidství. Jak pravdu pojímá Patočka? Souvisí to s dávným nápisem v Delfách, který byl vyryt do brány, „Poznej sebe sama“. Tento úkol je pro člověka nejtěžší vůbec. S tímto úkolem již dávno počítal také Sokrates, který chodil každý den na tržiště a rozmlouval s lidmi. Narážel na jejich bytí, tudíž i jejich pravdivé pobývání, jak rozumí tomu, čím jsou. Tento úkol si člověk musí dát sám, není dán zvnějšku, ale zevnitř jako vlastní potřeba, potřeba poznat sám sebe – mnoho lidí si myslí, že tak učinilo, ale přesto v životě nepocítili to své pravé bytí a v životě tápají a nenacházejí své ukotvení v pravdivosti, neznají pocit opravdového trvalého štěstí, k němuž se mohou stále navracet.

Je to vše něco jako souvislost, která se dá pochopit až právě z bytostných otázek,

³⁰ Tamtéž, s. 126.

³¹ Tamtéž, s. 128.

³² Tamtéž, s. 137.

keré si člověk sám pokládá, které se v něm sami rodí. Je to právě celek, který je nám dán právě tím „dotázaným“. Pokud se člověk neptá, nestává se pro sebe sám problémem, nemůže nikdy zahlédnout pravdu a bytí – to je totéž. „Jsou to jen a jen tázání, kde se otvírá jediný přístup k duši, opakujeme: jediný přístup k duši. Pokud se neptáme, o vlastní duši nevíme.“³³ Zde je tedy naléhavý úkol, který musí podstoupit každý sám, hloubením a kladením otázek objevit svoji duši. Tento úkol je ryze lidský a jedině nastoupením této cesty můžeme ve společnosti vychovávat dobré lidi ve svoji lidskosti,

Protest podle Patočky je důležitým směřováním k podstatě člověka. Protest proti zažitým stereotypům ve společnosti, která se do nich narodí a řídí se podle nich bezmyšlenkovitě – bez protestu a transcendence. Lidé tak upadají do běžnosti života, plní vytyčené cíle a podřizují svůj běh života podstrčeným úkolům, které by podle společnosti měli plnit. Ať už pomyslíme na rozdělení společnosti na společenské třídy rozlišované podle postavení a majetku, které určují nějakou výhodnou nebo nevýhodnou pozici, genderové stereotypy, proti kterým už se začalo pomocí dalších rozličných uskupení bouřit, rozlišení pracovních pozic, kdy vrcholoví sportovci mají větší prestiž než lékaři a učitelé. Patočka upozorňuje: „Právě zde musí člověk transcendovat, neexistuje pro něj předem narýsovaná pozitivní cesta.“³⁴ Nesmíme se bát vykročit z té předepsané cesty, ze stereotypního chování. Když tak učiníme, ocitneme se někde, kde nejsou pravidla daná předem, v podstatě nevíme, jak se máme chovat, ale toto vykročení z nás právě dělá bytostné jsoucno, pocítíme bytí v plném smyslu. „Samy sebe dotváříme.“³⁵ To znamená pravou seberealizaci, sebeuskutečnění, a to je pro Patočku ta jediná pravá úloha na tomto světě a zároveň mravní nutnost. „Transcensus je obratem v životě k jeho podstatě.“³⁶ To je pro nás i pro Patočku pravá péče o duši.

Nesmíme se bát vykročit do neznámého, nebát se připustit si otázku co nejhluběji to jde, nechat ji působit v nás samých a překonat to „divné“, které způsobuje vrásky na čele. Čeho se dotýká tento nepříjemný pocit, to je to, co se v nás otevírá a

³³ Hogenová, A. *K věci samé*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2012, s. 13.

³⁴ Patočka, J. *Péče o duši, sv. I*. Praha: OIKOYMENH, 1996, s. 233.

³⁵ Tamtéž, s. 233.

³⁶ Tamtéž, s. 234.

probouzí. Překonáme-li tento stav, můžeme se dostat na půdu, ze které pocítíme pravdu a bytí – náš pramen. Ono je lehké žít poklidný život, ničím nerušený, zabraný do práce a každodenních událostí, ale nechat se vyrušit a pokusit se o skok do toho nejvlastnějšího, co máme, je přetěžké. Chce to odvalu se oprostít od předem nastaveného světa předmětností, do kterého vrůstáme a z něhož jsou nám dávány příkazy chování. Že správně neexistuje jenom to, co poznávám racionálně a sensuálně, ale že to co se ozývá v nás a z nás je také důležité. Jde o to zachytit jednoduchou Jednotu mezi dnešním rozmělněným světem pravd a množstvím věcí. Usebrat se do jednoduchosti, pohroužit se do sebe a vytrvat, bytí takto přichází a vydržet toto přicházení, poté spatříme pravdu, která je neotřesitelná a přitom tak křehká.

Ptáme se, jak sám člověk sebe poznává? Podle psychologie bychom mohli uvažovat, že člověk podle svých projevů, pocitů v jejich opakovatelnosti se určí jako takový a takový. Je vytržen ze své přirozenosti, je mu dána obecná charakteristika, pod kterou lze vpasovat další lidi s podobnými projevy chování. V přírodovědě máme lidskou bytost popsanou jako soubor životních tělesných funkcí, popis vnitřní stavby těla i vnějších končetin a zařazeného do řádu přírody. Ve filosofickém náhledu lze spatřit člověka jinak, nově, v jeho krásném tajemství. Člověk sám si musí uvědomit svoji duši, která není viditelná, zachytitelná, jak to chtějí popsat a dokázat tyto objektivní vědy. Není to o tom, že se určím podle předem dané charakteristiky, přidám další dvě a jsem dokonale zachycen a poznán. „Zkušenost o duši spočívá v objevu, že existuje hloubka bytí, kterou člověk odkryje jen tehdy, když kráčí zcela proti proudu a obecnému trendu reality, věčnosti. Duše proniká za realitu samu, a protože je však sama na realitu, věčnost, vázána a je její součástí, musí v tomto protitahu překonat i svou vlastní realitu v tom smyslu, že nejen pohlédne smrti do očí, ale uvítá živoucí smrt ve vlastním životě a učiní z ní vehiculum svého sebeporozumění.“³⁷

Patočka se zmiňuje o jakési nesmrtelnosti, kterou je člověk prostoupen. Nechápejme ji tak, že naše duše existuje před životem v tělesné schránce, nebo že bychom pokračovali v životě i po smrti, ale je to nesmrtelnost, nekonečnost člověka za života. „Život je vnitřně nezbytně nekonečný. Člověk je sice pochopitelně konečný,

³⁷ Patočka, J. *Péče o duši*, sv. 2. Praha: OIKOYMENH, 1999, s. 144.

smrtný, ale samotný základ lidskosti, ustavičně v člověku fungující, za jeho zkušenost zodpovídající transcendentální vědomí, je nekonečné a nesmrtelné.“³⁸ Jde vlastně o nepomíjivost bytí, ke kterému se člověk vztáhne sám ze sebe a udělá ze sebe niternou bytost tím způsobem, že chápe svůj vnitřní život jako velmi podstatný. Je to upevnění vztahu člověka k vlastní duši, k jejímu životnímu pohybu. To je podstatná znalost duše o sobě samé, o vlastním bohatém vnitřním životě, rozumí sobě „jako svobodě, jako bytosti, jež má pohyb ze sebe samé.“³⁹

„Jakožto lidé pociťující lásku k filosofii domníváme se také ve filosofii vidět pevný bod, na němž lze založit lidskou existenci a který ji dovede podchytit i tenkrát, když jiné možnosti životní se kácejí.“ V tyto slova věříme i my a v této práci klademe důraz na tento přístup. Takto krásně to vystihl Patočka ve svém velkém díle *Péče o duši*, které z velké části psal za nešťastných let komunistické vlády v naší zemi. Vidíme, že upevňování a posilování ducha je daleko mocnější než společenská situace, ve které žijeme. Tím nemyslíme její opomíjení, ale směřováním do lidského nitra ji nechat vpustit a nenechat se zmást a utlačit – vydržet napětí a otevřít v sobě zbytek lidskosti, jež nám zbyla a nechat ji z nás prýštit – to je naše obrana. Žít z Ideje, pravdy a lásky. Patočka píše: „Každé skutečné, živé myšlení vychází z tzv. problémů doby, otázek života, jehož chce být vyjasněním a život sám zase ochotně sahá po možnostech, které mu tak byly otevřeny.“⁴⁰ Filosofie nám takové promýšlení poskytuje, a proto k filosofickému myšlení bychom měli být vychováváni.

3.3. Počátkování a sebepoznání

Jaký je potřeba postoj, abychom sami sebe poznali? Lidé dnešní doby nemají potřebu, vlastně ani neznají nic jiného než praktický život, do kterého jsou bytostně zakotveni. Pochopit a přijmout něco jiného, těžko pochopitelného, skrytého, ale lehce vysněného – z čeho může žít téměř každý (kdo porozumí) – vyžaduje zcela jiný postoj, na kterém by se mělo pracovat už od dětství. Takový postoj, který dává prostor otázkám, prostor pro své vlastní uvážení a rozjímání a postoj, který umožňuje „být otevřený pro

³⁸ Tamtéž, s. 22.

³⁹ Tamtéž, s. 146.

⁴⁰ Patočka, J. *Péče o duši*, sv. I. Praha: OIKOYMENH, 1996, s. 353.

ideu, pro ryzí nepředmětnost, jež má moc distance od všech věcí, i od naší vlastní smrti.“⁴¹ Jen takovýto smysl žití zakládá naši svobodu. S tímto zcela souhlasíme, protože právě nepředmětnost nám dává široké obzory pro nás samotné, nemyslíme jen na praktické věci, nepřijímáme jen vědecké pravdy, umožňuje nám hloubit naši duši – láskou, vírou v cosi, pravdou – jen na poli nepředmětnosti dokážeme prodlévat v sobě samých. Pokládáme si otázky, které k nám patří. Tím dochází k sebepoznání. Musíme se tomu také učit, a považujeme to za podstatné pro naše životy. Hogenová dodává: „Sebepoznání je však nejen sumou vědomostí, dovedností a návyků, ale je především cestou k vlastnímu prameni, v němž je pramen i ostatních, v němž je i samo bytí.“⁴²

„Filosofie nám vytvoří naprosto osobní vztah k jsoucnu, vztah k absolutnu“⁴³, nenutí nám nějaké obecné pravdy, ale dává nám nadhled a pomáhá nám zahlédnout pravdu vycházející z věcí samých a zahlédnout „celek bez marga“. Hogenová ve své práci *K věci samé* zmiňuje rodící se počátek. Co počátek přesně je? Je to to, co je nám nejvlastnější. Je to jako blesk – vynoří se a zmizí. „Počátek se rodí poprvé a naposled.“ Tomuto porozumět v dnešní době, kdy naposled znamená něco konečného, ukončit něco, je obtížné z hlediska jazyka. Nejedná se o ukončenou záležitost, jak bychom to mohli vnímat, ale že jde o silný pocit nebo stav v tu chvíli, kdy se jedná o počátek, kdy počítáme. Počátek je vysvětlován jako něco, co je před námi a ne za námi – jedná se o počátkování – znovu a znovu se v nás rodí. Můžeme se pozastavit nad frekvencí rození takovýchto počátků. Mohli bychom se ptát, jestli záleží na člověku, jak často ho potřebuje, tak často počítá? Kolik počátků za život se ve mně zrodí?

Částečnou odpověď na naše otázky můžeme spatřovat v tom, že „temporalita nás učí, že počátky nestárnou. Vždy se rodí poprvé a naposled a vždy se rodí hlubší a podstatnější a pravdivější“⁴⁴ Temporalita je zde také podstatná, protože zde neplatí oddělená minulost, přítomnost a následná budoucnost. Ale všechny časy jsou obsaženy v přítomnosti, vše se slévá v jedno okamžení. Počátky jsou v nás jako možnosti. Pro pochopení počátku musíme pochopit i tento čas. V tomto čase zrozené počátky dávají smysl, když se zrodí poprvé a naposled a hlubší a podstatnější, je to pro člověka

⁴¹ Hogenová, A. *K věci samé*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2012, s. 68.

⁴² Hogenová, A. *Starost o duši*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2009, s. 36.

⁴³ Hogenová, A. *K věci samé*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2012, s. 85.

⁴⁴ Tamtéž, s. 111.

posvátné a může se cítit blažený. Rozumět tomuto životu je v dnešní době obtížné, protože každý se žene dopředu, chce být úspěšný, krásný, slavný a nedokáže se zastavit. Zastavit se a klást si bytostné otázky, které z něho pramení, zažívat počátky, které jsou pro člověka posvátné.

Ke smyslu posvátnosti bychom uvedli příklad, jak je námi posvátno chápáno. Posvátná například chvíle, kdy tanečnickovo tělo a samozřejmě duše začne vnímat hudbu a začne se pomalu hýbat, tancovat, brát na sebe podobu té hudby, kdy je na něm vidět jako pohyb, ne obyčejný pohyb, ale jako umění, vzniká tak umělecký tanec. Na jeho tváři můžeme vidět, jak souzní s hudbou a je zanořen do svého konání, počátkování. Vytváří v ten okamžik něco nového, originálního, co patří jenom jemu. Je to ta chvíle, která ho přesahuje ve všech směrech, je to něco jako vyrovnání se sebou samým a se světem. Z vlastní zkušenosti víme, že je to něco nádherného, nepopsatelného a od začátků s tancem se tento pocit „plnosti“ pořád stupňuje a je intenzivnější.

Hogenová v knize „K věci samé“ posvátnost spojuje s uměním nebo se sportem, kdy například olympijské hry byly chvílí posvátnou (nešlo o to vyhrát, ale o ten sport samotný). Stejně bychom upozornili na pojetí vzdělání, kterému se budeme věnovat v kapitole „Filosofická výchova“. „Vzdělání musí přinášet člověku svobodu a dobro.“⁴⁵ Chápeme to též jako usebrání, jsme u sebe samých, patříme sami sobě. Žijeme z Idee a žijeme z vlastního pramene. Je to záležitost vnitřního pochopení člověka. „Co je to vnitřní pochopení? Pochopí-li člověk podstatu věci vnitřně, sroste s ní, podstata není přídavek zvenčí, naopak je součástí vnitřní jednoduchosti. Podstata věci teď vyvěrá z vlastního pramene, není pocíťována jako cizí záležitost, je bytostnou součástí daného člověka.“⁴⁶ Člověk, který je oddán žít v pravdě a sloužit dobu, nemůže dělat druhému zle, byl by tak v rozporu sám v sobě, s tím, co si v sobě objevil jako své vlastní, čím je.

Jak pochopit počátek, když jej nemůžeme popsat obecně? Každý má svůj pramen, ze kterého pramení – a také počátek zažívá právě z tohoto pramene. Uvědomit si, že v naší duši najdeme vše, je tak záhadné a pro někoho natolik nemyslitelné, že se člověk předem vzdá. A kdo se jen tak lehce nevzdá, upne se na náboženskou víru nebo se snaží uspět v ekonomickém rozvrhu dnešního světa, chce vydělávat co nejvíc peněz,

⁴⁵ Tamtéž, s. 85.

⁴⁶ Tamtéž, s. 82.

chce mít vysoké postavení a ovlivňovat životy druhých, protože neví, jak naložit se životem svým, ale to je pro naše pojetí života životní prohra. Takoví lidé nevědí, co je pokora, lidskost a soucit, protože nežijí z vlastního pramene. „Pokora je vlastně poodstoupení od sebe samých, od naší důležitosti, slávy, atd.“⁴⁷

Jak se tedy k vlastnímu prameni dostat? Jak žít život svobodně? Opakujeme, že dnešní doba je pro člověka příliš zatížená vědeckými postupy, které pouze věci popisují, ale nejdou k pravdě věci samé. Lidé nekriticky přijímají dnešní systém, nepromýšlejí ho, nejsou schopni sami ze sebe pochopit, co pro ně přináší. Systém, který je založený na proudu ekonomiky, který směřuje pořád dopředu a musí být nejlepší. Také tyto vlastnosti jsou vyžadovány od člověka, aby podával co nejlepší výkon. Výkonnost je měřítkem úspěchu dnešní společnosti. Tak jak se od společnosti, ve které žijeme odpoutat? Není to snadné. Podle našeho názoru jsou i lidé, kteří se nedají „probudit“ ze svého samozřejmého vidění světa. Nedokážou oprostít jejich myšlení od praktičnosti a běžnosti svého života. Nic jiného neznají a byli vychováni ke svému účelu – k práci.

„ Jsme svědky něčeho, co nás nekonečně přesahuje a naše velikost je v tom, že o tom víme.“⁴⁸ Lidé, kteří o tomto vědí, bývají většinou citlivější a kladou si otázky ve vnitřním dialogu. Dokážou být u sebe, přemýšlet o nepředmětnosti lidských hodnot a dostává se jim odpovědi ze sebe samých. Někteří nevědí, že pramení se svým vlastním pramenem, ale ti, kteří to pochopí, můžou prožít krásný a naplněný život, pochopí důležitost počátků. K vlastnímu prameni dojdeme v bytostném tázání. Dokážeme žít z vlastních možností, které z nás pramení, „to je pravá podoba starosti o duši.“

Péče o duši je tázáním, „v diarchii tázání je možno sdílet přesažný celek, to je být mravným.“⁴⁹ Otázkou po bytí jsme schopni se dostat co nejbliže k bytí samému. Jde o to, nechat nahlédnout sami sebe do své duše, zjistit, čím jsme zasaženi, a jaké otázky v nás to vyvolává. Mluvíme o hledání bytí, do kterého se musíme nasadit celí. Záleží na našem myšlení, cítění i chtění. Musíme sestoupit hluboko a naslouchat našim otázkám. Tento postup musíme založit na nějakém podloží a tím je „privace podstaty bytí, kterou musí myslitel pociťovat jako to, co je pro něj určující, co je pro něj základní.

⁴⁷ Tamtéž, s. 131.

⁴⁸ Tamtéž, s. 153.

⁴⁹ Hogenová, Tomáš G. Masaryk, neomodernismus a Charta 2012, Bohumil Sláma. S. 15.

Tato privace je blízkostí k bytí samému a objevuje se jako otázka.“⁵⁰ Upozorňuje nás to na to, že sám člověk musí cítit, že mu něco chybí a že to chybění je to, co ho v základě určuje a to mu dává prostor pro nekonečné kladení otázek, tímto vstupujeme do otevřenosti. Pokud nám něco schází, nastupuje starost. Chybění může mít podobu neurčitého pocitu, naléhavosti, to je chvíle, kdy se v nás objevuje otázka. Je to dlouhý a těžký proces, než se na pozadí kde otázky nejsou, otázka pomalu zrodí.

Žijeme každý svůj život ve vztahu k věcem, k druhým lidem, ke svému okolí. Již dopředu zaujímáme nějaký postoj, o kterém ale nevíme, protože se na něj neptáme. To je pro nás odpovědí, která je ale před otázkou. Proto člověk cestuje, vydává se do ciziny nebo jen tak na výlet do přírody, aby v něm dozrála otázka na to, co už zná, o čem ví a o čem postupně začíná pochybovat. Abychom poznali a mohli se učit tomu vlastnímu, musíme narazit na to cizí, učit se cizímu. „Sebepoznání je možné jen odrazem od cizího, tj. od našeho stín, od nás samých. Do ciziny se chodí pro poznání sebe samých.“⁵¹ Ovšem dnes se význam cestování také proměnil. V dnešní době je cestování snahou zažít nějaké dobrodružství, získat prožitky, které mají naplňovat náš prázdný život. Člověk dnes potřebuje útěk, vytržení z opakování stejného. Důležité v sebepoznání je vstoupit do rizika a připustit si otázky k sobě.

Otázky, které nám nikdo nepředkládá a nenutí je vzít za vlastní, které vyvstaly z našeho prožívání. To znamená, že na základě opravdových a bytostných otázek, se ocitáme na pozadí bytí samého. Bytí je opravdu blízko, bohužel ale není to předmět k popisu, který bychom si mohli lehce předvést, změřit a popsat. Dá se jenom sdílet právě v bytostných otázkách a ty jsou možné jenom v rozhovoru. Není to pouze o komunikaci člověka s člověkem. „Jde spíše o rozhovor vedený beze slov říkáním s bohy, s nebem, se stromy, s řekou a s větrem. Jde o provázanost s pobytem a s celkovým bytím vůbec.“⁵²

Když zmíníme výše uvedený příklad o tanečnickovi, jde o rozhovor mezi tanečníkem a hudbou, je to tedy rozhovor ducha s duchem hudby. Tanečník reaguje svým pohybem a hudba se tak stává něčím vyšším, povznesena nad svůj základní úkol,

⁵⁰ Hogenová, A. *K věci samé*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2012, s. 156.

⁵¹ Hogenová, A. *Starost o duši*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2009, s. 32.

⁵² Tamtéž, s. 36.

kdy pouze slouží pro poslech, tanečnickovu duši naplňuje a povznáší ho k nepředpokládaným tanečním pohybům těla a hlavně k prožití smyslu svého života. Podobně tomu může být i v setkání s nějakým uměleckým dílem, kdy je člověk „přepadlý“ nevýslovnou krásou nebo naopak rozporuplným pohnutím v sobě, které vyvolává další netušené otázky. Takovým způsobem se však dnes zamýšlí málo lidí. Je to bohužel pochopitelné, když se podíváme na to, jak dnes probíhá výuka nebo jak rodiče dětem předvádějí svět, chybí jim vyšší cíl, aby dítě zachytilo tyto skryté krásy a opravdovou podobu své duše.

3.4. Cesta uvlastnění

V této kapitole se podíváme na zásadní problém, který se nazývá poznání vlastního pramene. Patočka ve svých spisech píše o tom, že to co je nejdůležitějším v životě je poznat sebe samého. Ale to poznání vlastního pramene je možné jenom tím, že s tím pramenem prameníme. Jestliže ten pramen učiníme předmětem poznávání, popisování, tak je to pouhý pojem. To nejdůležitější a nejpravdivější poznání je vstoupit do toho, co je totéž. To je nejtěžší. Umíme popisovat i definovat předměty. Znat věc ale znamená z ní samé - tj. je třeba alespoň trochu pochopit návrat k věcem samým – Zu den Sachen selbst. Toto je v teorii pravdy úplně to nejdůležitější. Jde o poznávání vlastního pramene, ze kterého plyne náš život. Sebepoznání je nejtěžší v životě, protože my sobě samým nejvíc překážíme, máme o sobě nějaké představy, ale jsou to jen představy o sobě. Ale čím jsme, je něco jiného. To je největší problém teorie pravdy.

Sebepoznání je možné tedy jenom jedinou cestou a té se říká uvlastnění (ereignis). Žít z vlastního. A to je život z toho pramene. Poznáme ho jen tehdy, když s tím pramenem prameníme. Problémem pro nás je, že z čeho nejčastěji žijeme, je to, co je nám podsunuto jakožto vlastní. Například představa našich rodičů, čemu bychom se měli a neměli věnovat. Nebo my sami se snažíme co nejpřesněji žít podle nějakého člověka, který je naším vzorem nebo je námi uctíván. Jenomže to nejsme my, ale ten druhý. Člověk se celý život v tom sebepoznávání zpřesňuje. Neznamená, že jsem dospělý a všechno vím, když dosáhnu hranice osmnácti let. Člověk není hotov ani ve čtyřiceti, kdy už má založenou rodinu a žije poklidný život. Vždy se může něco stát.

Pramen tak nemůže být předmětem k popisu. Pokud by se stal, pak člověk nepramení s tím pramenem, ale popisuje to, co stojí. Pramenem jsou naše noeze. „Noeze vznikají jako skutečné možnosti, které v nás klidně spočívají do té doby, jenž je život vyvolá k realizaci. Člověk nakonec volí to, co je předurčeno jeho počátkem, a co směřuje k jeho vlastnímu telos. Ale problém je, že telos se v průběhu života dlouho hledá, vyhmatavá. Cíl životní není jasný předem.“⁵³

Pramenění, plynutí, to je to, co nestojí. Jak nejčastěji poznáváme to, co je v pohybu? Většinou to zastavíme a k tomu přiřadíme pojem a používáme ho v dalších soudech. Ale noeze je plynutí. Jak si zpřítomníme to plynutí? Prodléváme otázce. Už jsme zase u otázek. Otázky ohledně našeho problému mají veliký význam, vlastně pro celou filosofii vůbec. V bytostné otázce, hluboké opravdové otázce, tak v nás plynutí vibruje a my tou otázkou žijeme. To napětí, které z té otázky vzniká, tak se na chvíli někam odstěhuje, pak se vrátí s novou situací, ve které se to připomene.

Prodlévání v otázce znamená, že ten člověk je schopen být v tom pohybu. Nelze z toho udělat předmět a analyticky popisovat. Všechny ty pohybující se záležitosti se dají sdílet v napětí bytostných otázek. A proto jsou ty otázky v teorii pravdy důležitější než odpovědi. „Proto je pramen uchopitelný jen v pohybu jeho toku, tj. v tázání, v živém a opravdovém tázání. A takové tázání se vždy vztahuje k bytí samému.

K pramenění našeho vlastního pramene se dostáváme tehdy, když do tohoto pohybu vstoupíme, a to se děje tázáním.“⁵⁴ Tážeme se nahlas druhého člověka, ale také se tázání odehrává v duši člověka, kdy člověk vede dialog sám se sebou, v bytostném rozhovoru, kdy na něj doléhá nějaká životní situace, nebo se začíná vzpínat tomu samozřejmému pobývání. Ovšem dialog probíhá i v duchu sportovce, který zápasí sám se sebou a chce sám sebe překonat. Tanečník vede vážný dialog s hudbou a tanec v něm dozrává jako jeho nejdůležitější pramen života, dochází k uvlastnění. „Jde vlastně o sestup k vlastnímu prameni, jehož poznat znamená jediné: nechat se jim unášet, tj. jen v otázkách – v pohybu duše samé, je tento pramen nalezitelný.“⁵⁵ To je naprosto přesné vyjádření „nechat se unášet“, to můžeme na tanečnickovi, který je unášen hudbou a ví, co

⁵³ Tamtéž, s. 30.

⁵⁴ Tamtéž, s. 46.

⁵⁵ Tamtéž, s. 35.

dělá, uvidět a spatřit tak jeho krásu a opravdovost. Tato chvíle je pro tanečníka posvátná. Čili dochází k jeho uvlastnění, tanečník pramení ze svého pramene a současně se v něm usebírá veškeré bytí. Tento stav bývá tím nejsilnějším, co kdy v životě může člověk prožít. Je to pravý pocit štěstí, kdy veškeré bytí bydlí v nás, nebojíme se ničeho ani smrti.

3.5. Jak je to s časem?

„Nejsou to jen naléhavé potřeby, co člověka vrhá kupředu, jsou to jeho bytostné sny, kotvící v jeho nejzákladnějších možnostech...Všecky lidské realizace jsou realizace snů..., nikdy by člověk nerealizoval, kdyby nežil před sebou, kdyby v přítomnosti samé nebyl již budoucně, v možnostech, které dosud jsou možnostmi. Je-li člověku vzata možnost, přestává proň existovat i přítomnost.“⁵⁶ Co nám to tady Patočka říká? Jak máme chápat toto pojetí času? Zaprvé znovu opakujeme, že člověk není jenom souborem nějakých funkcí a momentálních potřeb. Nežijeme pro uspokojování našich přirozených pudů, život není o zajišťování potravy, když cítíme, že máme hlad nebo chuť. To je stále dokola se opakující pocit vyvolaný nedostatkem potravy. „Život“ není o práci a vydělávání víc a víc peněz. V tom je stále to opakování, neustálý běh za něčím, co není trvalé. A spousta lidí stále tvrdí, že život je o penězích a zajištěnosti v tomto smyslu. Ale to znamená, že chápou svůj svět ve stínu ekonomického rozvrhu světa, světa, do kterého byli vrženi, ale už ho nestačili promyslet, zařadili se do davu a plní pouze svůj úkol v rámci tohoto systému a pro systém. Nikoliv pro sebe jako pro hodnotnou lidskou bytost. Tady nejde o sobeckost, jak by mohli někteří namítat, že se nemohou starat pouze o sebe, ale myslí na druhé, například na svoje děti, které finančně zajišťují. Ano, je to chvályhodné, pokud je dětem poskytnuta volnost k tomu, aby se mohli například svobodně věnovat studiu. Ale člověk přece musí prvně promyslet sám sebe, sám sebe poznat, aby mohl dále rozhodovat o sobě a pomáhat a mít odpovědnost za ostatní.

Nám jde o jiného člověka, o člověka, který má sny. To znamená, že chápe svůj

⁵⁶ Patočka, J. *Péče o duši*, sv. 2. Praha: OIKOYMENH, 1999, s. 19.

život jako život nekonečných možností, které v sobě má předem. Dokáže snít. Tady se počítá s úplně jiným časem, než ve kterém žijeme naše životy dnes. Chápeme čas jako po sobě následující časové úseky – minulost, přítomnost, budoucnost. Chybí nám v tom jakási souvislost, čas v sobě skrývá víc než jen linii po sobě jdoucích čísel. Slýcháme často „Žijme přítomností“, ale jaký to má dnes smysl? Že máme zapomínat na minulost, co bylo, to bylo? Že nemáme myslet na budoucnost a žít přítomným okamžikem a užívat si? Bohužel takto je to v současné době většinou chápáno a čas je využíván k zábavě, práci, oddychu. Měříme na hodinkách, kolik hodin trávíme v zaměstnání, spěcháme na schůzku v přesně stanovený čas, chodíme spát, abychom zítra ráno brzy vstali. Ve filosofii máme jiný způsob chápání času, a tím je temporální čas. Pro nás je zase těžké vystoupit z toho našeho samozřejmého chápání času. Pokusme se ho v této kapitole alespoň trochu vyjasnit. Pomůže nám to v naší cestě za člověkem a jeho pramenem.

Čas temporální je tedy odlišný v tom smyslu, že „podstatná minulost prorůstá napětím situace do přítomnosti a její intence směřují do rozvrhu budoucnosti.“⁵⁷ To znamená, že člověk je schopen prožívat všechny tři časy najednou, přítomnit. V přítomnosti se mu ozývá něco minulého, které přítomní v přítomnosti, a také v sobě zahrnuje to budoucí, co není uskutečněné, ale je v člověku jako možnost budoucího. Lidská bytost je v tomto výjimečná, v duši se tento čas odehrává a ona sama je s to ho zachytit. Ale ne jako popis situací, ale v pohybu, v tělesnění.

„A v této souvislosti hraje čas úplně jinou roli. I čas je zvláštní fenomén, nemá hranice. To jediné, co o něm víme, je to, že proudí, teče, pohybuje se. Velmi se podobá duši samé. I čas může v sobě podržovat bývalé přítomnosti v originalitě jejich nových a nových počátků, které jsou vždy poprvé a naposled. To je snad nejpodivnější schopnost času samého. Časování duše a bytí jsou stejného řádu, o to šlo i Heideggerovi.“⁵⁸ Vzpomeňme si na nějakou silnou vzpomínku, která nás zasáhla tak, že ty pocity v teď uvědomované přítomnosti jsou podobné, navrací se. To je přece úžasné, co naše, lidská duše dokáže. Takto v podstatě můžeme komunikovat při čtení filosofické knihy se samotným autorem, s jeho myšlenkami vstupovat do dialogu, i když už třeba nežije.

⁵⁷ Hogenová, A. *Bytí a rozumění*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2016, s. 124.

⁵⁸ Hogenová, A. *K věci samé*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2012, s. 21.

Nebo s našimi blízkými, kteří tu s námi fyzicky nejsou, přece v nás nějak působí ten strávený čas s nimi. Tady hranice opravdu nejsou, a proto jsme i my v jistém smyslu nesmrtelní za života.

Důležité je pro nás počátkování, které se také děje v čase pochopeném temporálně. „Zázrak života je v tom, že je neustálým obdarováváním. Znovu a znovu počínáme svůj život žít naprosto originálně, tzn., že začínáme poprvé a současně naposled. Trvání je klam. Čas, duše a bytí spolu souvisí velmi těsně, nemůžeme to dokázat vědecky, empiricky, jen vzhledem jsme pochopili, že je tomu tak.“⁵⁹ Není to čas, který můžeme měřit nebo spočítat, není to čas, který sledujeme nervózně na hodinkách. Proč dnes jsme zaměřeni pouze na budoucnost? Vše spěje k modernizaci, vše musí být moderní, ať už je to technika nebo člověk. Člověk se žene dopředu za nějakými cíli, které ani nejsou jeho, jen aby byl moderní a nezůstával u starého. Pak se ocitá ve shonu, stresu a zapomíná na to nejdůležitější, na klid a usebrání, které znamená péči o duši. Je potřeba přemýšlet nad tím, jak trávíme čas, zda to má pro nás smysl.

Na tom, jak člověk rozvrhuje svůj čas, poznáme, jaký je. „Jak rozvrhuje člověk své přítomnění, takový jest. Proč? Protože rozvrh toho, u čeho bude člověk přítomnit, zakládá privace, původní nedostatek, starost, obstarávání. Chceme-li nahlédnout do člověka, pak musíme znát jeho privaci, jeho obstarávání.“⁶⁰ A to jsou pro nás ty bytostné otázky, co člověk hledá.

4. Filosofická výchova

Výchova k filosofii, výchova k milování moudrosti – to je to, o co se tu společně pokoušíme. Zakoušíme sami sebe v proudu filosofování, v rozhovoru se sebou samými. Necháváme na nás působit tento text znovu a znovu, tím sami sebe vychováváme, abychom pak také mohli vychovávat i ostatní. Domníváme se, že podstatnou součástí výchovy na školách by mělo být probouzení žáků v rámci filosofie. Ale v takovém rámci, který žáka neuzavírá, nýbrž jej otevírá pro podstatné otázky, které z celkové výuky pro něj vyplynou. Aby se sám porval se sebou, aby zapálil v sobě oheň, který v něm bude plápolat po celý život, aby se k němu vztahoval, co nejvíce to půjde a

⁵⁹ Tamtéž, s. 22.

⁶⁰ Tamtéž, s. 29.

hlavně, aby byl opravdově šťastný sám v sobě a se sebou.

4.1. Chápání výchovy v soudobé společnosti

Pokud se podíváme znovu na dnešní podobu společnosti a světa, můžeme si na ní povšimnout, jak se chápání výchovy, školy a vzdělávání proměňuje a vyvíjí – otázkou je, zda k lepšímu. Naše myšlení je viditelně ovlivněno dobovým společenským kontextem, ve kterém žijeme a podle kterého se učíme vrstnat do světa. Pod vlivem globalizovaných médií, mezinárodních trhů, nových technických výtvarů se mění a přizpůsobuje i lidské myšlení. Také metody výchovy a hlavně její smysl se proměňují. Dnešní škola je většinou chápána jako výchovná instituce, která má děti naučit nějakým vědomostem, dovednostem a připravovat děti pro „život“. Ale ptáme se v jakém smyslu je tady život myšlen? Znovu musíme promýšlet svět ve své celkovosti.

Náš svět, náš stát je z velké části řízený velkým ekonomickým ukazatelem a tím je trh. Tržní ekonomika je právě tím zpředměťňováním a umrtvováním všeho jsoucího, společnost se trhu podřizuje, žije v něm a tak také promýšlí svůj život. Vše se stává předmětem směny, vše se dá ocenit a prodat, dokonce i člověk je hodnocen podle množství peněz, které má a pomocí nich si může získat obdiv a slávu. Zde není prostor pro svobodné vyjádření lidského ducha, pro myšlení, které je plodné, ale které se zároveň nedá zpředmětnit a popsat. Proto je dnes výchova na školách pojímána jako příprava na život v ekonomickém rozvrhu světa, příprava na budoucí povolání jakožto výdělečné činnosti. „Rozumět a pěstovat spoluúčast – tak náročnou metou, a tedy tak vysokou odpovědnost, má výchova člověka. Smyslem výchovy a vzdělání je záchrana společenství. Nejde zde však o společenství jakékoli – nýbrž takové, které je s to přesahovat každodenní svět práce právě takovou činností jako je filosofování, básnictví či umění.“⁶¹

Patočka krásně uvádí: “Žák nemá se ve škole jenom naučit jistým prostředkům k určitým cílům, nýbrž má se naučit něco vyššího chtít.“⁶² Někteří rodiče dětem vkládají do hlavy myšlenky, že se musí dobře učit, aby měli výborné známky, nebo že

⁶¹ Palouš, R., Prázny, A. *Odpovědnost*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2012, s. 25.

⁶² Patočka, J. *Péče o duši, sv. I*. Praha: OIKOYMENH, 1996, s. 367.

musejí vystudovat ty nejlepší školy, aby si našli dobrou práci a za něco stáli. S takovým vštěpeným úkolem chodí děti do škol a chápou učivo ve smyslu nástroje a nuceného utrpení. Jejich svobodná tvořivost a promýšlení jejich opravdového života je tímto zastavena a očitáme se ve zvyku, kterým je předáván z generace na generaci.

4.2. Podstatný cíl výchovy

Musíme přerušit na okamžik svůj profánní, tradiční způsob života a obstarávání a zamyslet se nad podstatou výchovy jako takové. Patočka částečně připodobňuje vzdělání ke zvyku – zvykáme si na určité činnosti, např. čtení knih, uklízení domácnosti. Ovšem dodává, že to není pouze o tom. „Jistota přirozeného člověka musí být otřesena, vyvrácena. Při tom člověk pocítuje něco nového, zvláštní pohyb, který se v něm děje. Prolomení se odehrává v různých sférách. Je to jednou životní krize, která nás nutí projít nejbolestnějším výkyvy našeho žití, jednou naopak netušená výše životních možností, jež se otvírá třeba uchvácením krásou či prožitím, zachycením ideje vědění, jak se to odehrává právě ve filosofii.“⁶³ Cesta filosofování je tedy o tom, že se přece jenom vymaníme z každodenního zvyku a začneme sami promýšlet náš okolní svět v souvislostech, je vnitřním pohybem v člověku. To je pravá podstat výchovy a také vzdělávání.

Pro náš problém objevení vlastního pramene je opět vhodné použít příklad sokratovského rozmlouvání. Sokrates chodil po tržišti a rozmlouval s lidmi různého oboru o práci, která je jim vlastní. Pokládal jim otázky tzv. na tělo. Tázal se po smyslu jejich práce, jejich bytí. Otázka „Proč?“ tak v lidech vzbuzovala právě takový otřes jistoty, ve které se předtím nacházel. Ptal se po smyslu, uvědomění si toho, co člověk vlastně sám chce. Když člověku došly odpovědi, přišel k němu pocit zvaný údiv. Údiv je tedy počátkem filosofické cesty. „Údiv je zvláštní cit, v kterém člověk odkrývá, co mu z jeho podstaty dosud bylo skryto, totiž zájem o ideu. Pochopit ideu znamená odkrýt určitý celkový aspekt věcí, dobytí klíč, kterým si můžeme otvírat všecko, co jest, a v této možnosti vykládat všecko, co jest, otvírat každé jsoucno, ptát se na jeho smysl; a to je

⁶³ Tamtéž, s. 367.

právě podstatou filosofie.“⁶⁴ Taková možnost myslet cestou filosofování by se měla v rámci školního vzdělávání studentům předvádět. Nikoliv je vyučovat pouze ve věcech faktických, měřitelných, hmatatelných, kdy množství informací je důležitější než samotné myšlení o myšleném, řečeno s Aristotelem. Zabývat se otázkami pochopení a podstaty věcí. Jedině tak člověk může najít svobodu a sám sebe. Naším úmyslem by mělo být „předat životní formu spoluurčenou svobodou.“⁶⁵ Je dobré mít na paměti, že „člověk nemůže nikdy ve své konečnosti obsáhnout veškeré jsoucno, nemůže skutečně ovládnout veškeru skutečnost.“⁶⁶ V takovém tvořivém a podstatu otvírajícím myšlení může vyrůstat vědomí člověka o sobě samém v jeho jedinečnosti. Nechceme učit smyslu života, ale hledat cestu objevování smyslu života, ve kterém ten smysl krystalizuje, ukazuje se. „Filosofie je schopnost uvažovat, zachycovat to, co celku života dominuje, co mu dává smysl.“⁶⁷

Uvažujeme tedy, že učitelské povolání nutně potřebuje základy vzdělání z filosofie, aby neprobíhala výchova pouze vštěpováním informací a pravidel, které žák pod takovou drezurou pouze plní ze zvyku. Ale aby vychovatel pochopil svůj nesmírně důležitý úkol, při kterém svého žáka musí provázet na počínající cestě svého originálního života. Žákovi musí být poskytnuta taková výchova, aby ho jako člověka přivedla k tomu, aby v sobě objevil ducha. „Totiž: člověk původně o sobě neví, co vlastně v něm všechno je, jaká je v něm úžasná síla, že v něm samém je obsažen svět.“⁶⁸ Tato věta se musí nejen neustále připomínat, ale také v každém se uvědomovat. Podle Patočky má být duch aktivní, aby vykonával svoje možnosti. V duchu je jakýsi souhrn všech našich základních pojetí, která nám pak pomáhají uvidět svět ve své celkovosti. Ovšem nesmíme zapomínat, že „v každém z nás má každý duševní akt poněkud jinou platnost, poněkud jiný význam.“⁶⁹

Každý tvoří podle svých možností a mezí, podle svého vlastního uvážení, který dává jeho životu hlubší smysl. K takovému úkolu musíme být nejprve probuzeni, pomoci nám může vychovatel i rodič a poté výchova, kterou dostává žák od

⁶⁴ Tamtéž, s. 368.

⁶⁵ Tamtéž, s. 389.

⁶⁶ Tamtéž, s. 372.

⁶⁷ Tamtéž, s. 372.

⁶⁸ Tamtéž, s. 402.

⁶⁹ Tamtéž, s. 405.

vychovatele, přechází k sebevýchově. Sami v sobě klademe smysl našeho tvoření, hloubíme našeho ducha a sami vyhmataáváme další cestu životem. Žák musí začít žít ze svého, prožít, co se mu za výchovy dostávalo a přijmout odpovědnost za svou individualitu. „Pedagog otřese jistotou a žák pak jde sám, tento otřes je oním impulsem, oním impetem. A pak stačí, že jste v tichu, a bytí promlouvá beze slov, konejšivě, a člověk cítí, že je do světa přijat. Jen se otevřít celku světa a tento celek k vám vejde tím, že pocítíte přijetí.“⁷⁰ Není více uklidňující pocit, prožití na tomto světě, než cítit „být přijat.“ Není to v tom, že uznání od druhých, ani se zavděčení rodičům, ale člověk se vyrovná sám se sebou, pochopí důležitost celku pro jeho život, a skrze něj žije.

„Svoboda je svobodou k tomu, co nás zakládá. A hledáním tohoto základu je výsostným úkolem paidei.“⁷¹ Výchova by tedy měla mít za cíl svobodného člověka. Svobodný člověk už zvládne svému životu dát smysl, smysl, který si vydobyl sám ze sebe, ze své činnosti v situacích, kdy se cítí být svoboden, naplňován a chce je stále znovu a znovu opakovat právě pro tento pocit, který ho přivádí k sobě samému, k pravdě. Jeho myšlení se také stává svobodným a tak se může stát dobrým člověkem i pro druhé, tím přináší svobodu i druhým lidem a svoboda ve společnosti se tak může zvyšovat. Tedy jsme odpovědni za sebe, ale také i za druhé. Tento úkol, který sami sobě dáme je osvobozující v tom smyslu, že pak můžeme žít svobodný život. Domníváme se, že i zkušenost svobody je důležitým směřováním k poznání vlastního pramene.

Patočka popisuje svobodu dvojitým způsobem – zkušenost transcendence a zkušenost pasivní. Transcendencí tady můžeme považovat právě skok do svobody, do zkušenosti, která je celková a dává smysl – člověk musí pochopit, že danost a sensualita není všechno, neměli by být v našem životě tak určující. „Celkový smysl je věc každého a život každého z nás se k němu vztahuje, ať už způsobem nevýslovným nebo výslovným.“⁷² Důležitý je každý člověk, a proto svoboda náleží každému. V tom spatřujeme právě lidskost, to co nás odlišuje od zvířat a dává nám nějaké určení. Ovšem ne každý je toho schopen. Pasivní zkušeností projde ten, kdo se dozvídá o svobodě z jiných zdrojů – obecných definic, názorů jiných lidí – ale to není to pravé. Zkušenost

⁷⁰ Hogenová, A. *Starost o duši*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2009, s. 83.

⁷¹ Tamtéž, s. 84.

⁷² Patočka, J. *Péče o duši*, sv. 1. Praha: OIKOYMENH, 1996, s. 323.

svobody, její možnost je dána člověku, ale ten ji musí sám v sobě objevit, prožít

„Každý člověk má svůj svět, žije na světě, který není ve všem obecně přístupný a veřejný. Jsou v něm koutky a pohledy, hlediska a stanoviska, která druhým nejsou a nemohou být vlastní.“⁷³ Každý člověk je zároveň ve svém světě a ve světě ve své celkovosti, ke kterému se přimyká díky vykonávání, uvědomování si svého smyslu na tomto světě. Podle Patočky existují různé sféry lidské činnosti, lidského zájmu i práce, ale které v sobě nesou nějaký jednotný smysl pro život. Pokud tedy člověk se cítí být povolán například k vědecké činnosti a dostává se mu z ní veliký smysl pro celý život, přináší to vztah k celku světa, který si musí člověk uvědomit a musí být výslovný. Je to takový pocit, kdy si uvědomíme v sobě naše porozumění, které nám přináší nevýslovnou tíhu radosti a úžasu, že se v nás zračí celý svět. „Postačí upřímnost a hloubka jediného z různých možných vztahů individua k celku, v němž a jímž žije.“⁷⁴ Ať už je to objevování krásy i deformace tvarů v umění, vystavování otázek při filosofování nebo nalezení sebe samého v hlubokém vztahu k bohu, může člověk spatřit cíl svého života, který trvá po celý život. Toto bychom tedy nazvali pravým vzděláním, které je pro každého člověka, který chce zažít smysl svého života, důležitým vědět.

4.3. Filosofický dialog

Jak jsme již mnohokrát zmínili, dialog je pro náš život důležitý. Dialog nás vlastně provází po celý život a „celý životní pohyb je možno pochopit jako dialog.“⁷⁵ Dialog nám pomáhá porozumět souvislostem, sobě samým a hlavně celku světa. Je to způsob, jakým sami sebe poznáváme, ale také lze jej označit za způsob výchovy, ať už vychovávaného nebo také vychovatele. V dialogu je důležité tázání a tázání - to jsou otázky, „otázky totiž předpokládají možné osvobození, distanci vůči tomu, co již jsme a v čem se nacházíme.“⁷⁶

Musíme odlišit běžný dialog vedený s druhým, který zajímá každodenní věci a

⁷³ Tamtéž, s. 438.

⁷⁴ Tamtéž, s. 439.

⁷⁵ Pelcová, N., Hogenová, A. et. al. *Dialog ve výchově, sportu a umění*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2012, s. 11.

⁷⁶ Patočka, J. *Péče o duši*, sv. 3. Praha: OIKOYMENH, 2002, s. 28.

obstarávání, od podstatného a pro nás určujícího dialogu, a to filosofického. Zařadili jsme tento text do kapitoly Filosofická výchova proto, poněvadž je dialog námi chápán také jako součást výchovy jako takové. A pro výchovu je nejpodstatnější právě filosofický dialog, nikoliv dialog, který začíná například otázkou „V jakém roce byl narozen nějaký významný panovník?“ Neptá se na pouhá fakta, neshrnuje množství informací pouze pro to množství. Není to mechanický dialog, plánovaný podle osnov výuky. Ale živý dialog se ptá po podstatném, co vychází z člověka, jeho promýšlení a jeho zasazenosti do světa. Filosofický dialog probíhá v napětí bytostného tázání. „Dialog je možno chápat jako výsledek intencionální propojenosti člověka se sebou samým, se světem, a to jednak beze slov a jednak pomocí slov, tj. říkáním a mluvením.“⁷⁷

„Pokud chce dialog vychovávat a vzdělávat musí být živý, z očí do očí, musí se rodit v daném časovém okamžiku, ale temporálně, tzn. do daného momentu, musejí přitékat výtěžky podstatné minulosti i rozvrhy budoucnosti jako to, co má platnost přítomnou. V tom je důležitý aspekt dialogu založen ontologicky, onticky, gnozeologicky i eticky.“⁷⁸ Znamená to tedy, že se vychovatel a vychovávaný sejdou u téže věci, navzájem si kladou otázky, které v tom druhém vyvolá další podstatnou otázku, která by ho bez toho druhého ani nenapadla. Otázky se v nich musí narodit.

„Dialogická výchova je probouzením aktivity (Patočka ji nazývá po vzoru Bergsonově elán) ve vychovateli i vychovávaném. Ve vychovateli jde o starost o sebe – své bytí, o vychovance a o bytí společenství, ve vychovávaném o probuzení k vlastním možnostem (vystoupení ze závislosti, nehotovosti), ke svobodě (být sám sebou ve společenství s druhými) a k odpovědnosti (za společně sdílený svět).“⁷⁹ S těmito to slovy by se měl setkat každý učitel, aby pochopil podstatu výchovy a vzdělávání. Že v žákovi máme probudit tu svobodu, aby se stal tím, čím je – člověkem, a převzal odpovědnost za lidství své a poté odpovědnost za ostatní, které k sobě nejenom připoutá, ale kteří tu odpovědnost za sebe ještě nemají.

⁷⁷ Pelcová, N., Hogenová, A., et al. *Dialog ve výchově, umění a sportu*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2012, s. 12.

⁷⁸ Tamtéž, s. 22.

⁷⁹ Tamtéž, s. 45.

Proto je důležité i při výuce na školách vést se žáky takovýto dialog, nechat plynout jejich otázky a společně si je zodpovídat a některé ponechat bez odpovědi, aby v nich probudili zvláštní napětí, které je počátkem filosofického údivu. Naučit žáky divit se nad tím, co jim přijde samozřejmé, položit na to otázku a nechat je problém samostatně promýšlet. Aby se v nich tato lidská schopnost „klást si bytostné otázky“ rozvinula a vzali si ji za vlastní. Aby poslouchali svůj vnitřní hlas, jak to dělal Sokrates se svým daimonion.

Druhým způsobem dialogu pro nás důležitý je tedy dialog, který se děje tzv. říkáním, tedy beze slov. Odehrává se v duši člověka, který rozmlouvá se sebou samým, takže se nám z toho stává spíše monolog. Takový dialog je půdou pro to, aby se člověk mohl ušebírat a dostávat odpovědi na svoje otázky, nebo aby v něm jeho promýšlení věci v celku světa vyvolalo otázky nové, netušené. Takto člověk odkrývá svoji podstatu sám sobě, může dojít až k naprostému vyrovnání člověka se sebou, kdy zažije klid, štěstí. Jak jsme to již výše uvedli na příkladu tanečníka. Je schopen prožívat smysl svého života poprvé a naposled jako počátek, který vždy počíná právě v takovém dialogu plném bytostných otázek. Takovýto dialog vede člověka k pravé svobodě.

„Pokud chceme být svobodní, zbývá nám jediné: žít ze svých nejvlastnějších možností... Nejkrásnější možnost je plnost života, zakládající se na pravdě bytí, na pravdě toho, co nikdy nezachází, co se nikdy neztrácí. Tuto možnost přináší jen filosofie, ať je záležitostí privátního sebenalézání či počinem přicházejícím z vnějšku jakožto probouzení. Jen zde je svoboda, proč? Protože jen zde je možno žít ze svých vlastních možností, ze svého posledního pramene.“⁸⁰ A svůj vlastní pramen objevíme pouze ve filosofickém dialogu se sebou, s druhým nebo v činnostech, které jsou nám vlastní. Například tanečník v tanci, turista v přírodě, vychovatel při výchově druhých. V těch příkladech probíhá také dialog, který není vedený slovy, ale samotným položením se člověka do té probíhající činnosti, kterou sám koná.

⁸⁰ Hogenová, A. *Bytí a rozumění*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2016, s. 126.

5. Závěrem

Na závěr bychom chtěli upozornit, že tento text není návodem, kterým byste se měli řídit. Není textem, který se naučíte a budete podle něho žít. Měl by být pouze doprovodem na vaší vlastní cestě za sebepoznáním. Pokusili jsme se nahlédnout problém sebepoznání v různých souvislostech našeho života a světa. Text je pohledem člověka filosofování na člověka jako takového. Je pokusem o nalezení vlastního pramene, vlastních možností, které má člověka každý sám v sobě. Zmínili jsme nebezpečí dnešního světa a jeho podsouvání možností, které nám brání v tom nejvlastnějším poznání, a to sebe-nalezení, sebe-pochopení.

Znovu opakujeme, že je dobré a žádoucí být vzdělaný ve filosofii, a to ve smyslu filosofickém promýšlení světa v celku, filosofickém dialogickém tázání a filosofickém náhledu na člověka. Filosofující člověk, který si uvědomí sám sebe, svoji svobodu a lidskost, je dobrý i pro společnost a má možnost vychovat dobré lidi, ponechat lidi ve svobodě a navést je na správnou, filosofickou cestu. Takový lidé, kteří nebudou nebezpeční svým prosazováním vlastních pravidel, své plané chytrosti a pyšnosti. Lidské bytosti, které budou zodpovědní za druhé více, než sami za sebe, budou milovat člověka jako takového, budou se snažit probouzet lidskost a svobodu v druhém člověku a neustále i v sobě.

Při čtení tohoto filosofického pokusu o přivedení člověka na filosofickou cestu by měly v duši našeho čtenáře vyvstávat bytostné otázky. V bytostném tázání tedy přicházíme k sobě samému. Text by měl být plný zatím nepoležených otázek, které by měl každý, kdo tuto práci čte, pomocí sebe si pokládat. Zkusit porozumět, co se má na mysli, když říkáme: rozumět celku světa. Skrze celek rozumět i sobě samému, nebrat náš svět jako samozřejmý, jak nám to narýsovali různé vědy přes jejich popis předmětů, které byly vytrženy z kontextu, z celku světa.

Základem tohoto chápání světa, zjevování našeho světa, je lidská duše. Tu je třeba skrze tázání objevit, uvědomit si ji, a poté o ni pečovat po celý svůj život. To jest problematizovat svět a sám sebe, vstupovat do nelehkých dialogů, vydržet napětí, které je nepříjemné při styku s naší duší a vykresat pravdu ze sebe. Být pravdivý, o to vás tímto žádáme, o nic jiného. Milovat a o pravdu usilovat, o to by v životě mělo jít

každému člověku, o tom je vlastně celá filosofie milující moudrost. Ale toho můžeme dosáhnout skrze sebe, pravdu nám nikdo nedá a ani my ji nemáme právo vlastnit a znásilňovat systémovými pravidly. Pravdu můžeme nalézat v našem životě na filosofické cestě, a to pouze na cestě, nikoliv jejím podržením a vlastněním.

Doufáme, že tedy tento text bude nápomocen k otevření lidské duše a nalezení života z vlastního pramene.

6. Seznam použité literatury

Hogenová, A. *K věci samé*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2012. 239 s. ISBN: 978-80-7290-615-4

Hogenová, A. *Starost o duši*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2009. 224 s. ISBN: 978-80-7290-393-1

Hogenová, A. *Bytí a rozumění*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2016. 176 s. ISBN: 978-80-7290-870-7

Patočka, J. *Péče o duši, sv. 1*. Praha: OIKOYMENH, 1996. 505 s. ISBN: 80-86005-24-0

Patočka, J. *Péče o duši, sv. 2*. Praha: OIKOYMENH, 1999. 398 s. ISBN: 80-86005-91-7

Patočka, J. *Péče o duši, sv. 3*. Praha: OIKOYMENH, 2002. 842 s. ISBN: 80-7298-054-8

Palouš, R., Prázný A. *Odpovědnost*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2012. 123 s. ISBN: 978-80-246-2083-1

Pelcová, N.; Hogenová A. et al. *Dialog ve výchově, umění a sportu*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2012. 334 s. ISBN: 978-80-7290-428-0

Sláma, B. (ed.). *Tomáš G. Masaryk, neomodernismus a Charta 2012*. In: Hogenová, A. *Masaryk*. Praha: Ateliér Sláma, 2012. 318 s. ISBN: 978-80-260-2768-3